ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, δ.Φ.
Ἐπιμελητοῦ Γ' Ἕδρας Ἀρχ. Ἑλλην. Φιλολογίας

Gnomologium Vatopedianum καὶ Gnomologium Venetum: Τὸ Σοφόκλειο Τμῆμα*

Τὸ Βατοπεδινὸ Γνωμολόγιο περιγράφεται, ὑπ' ἀριθ. 36, στὸν Κατάλογο Εὐστρατιάδη-Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ(1), ὡς «Μεμβρ. 23 × 16 αἰῶν. ιβ' φ. 209 κολοβ.». Στὸ φ. 1α ὑπάρχει ἡ ἔνδειξη: *Βιβλίον γνώμας ἔχον ἐκ πάντων ἐν ἐπιτόμῳ*. Περιέχει ἀποφθέγματα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἁγ. Μαξίμου, Ἔκθεση πίστεως, Ἐκλογὴ τῶν θεοπνεύστων γραφῶν, ἀποσπάσματα τοῦ ὁσίου Κασσιανοῦ, κλπ., καθὼς ἐπίσης *Γνῶμες* τοῦ Εὐριπίδου *(Ἑκάβης, Ὀρέστου, Φοινισσῶν, Ἱππολύτου, Μηδείας, Ἀνδρομάχης, Ἀλκήστιδος, Ρήσου)*(2) καὶ *Παρεκβολές* τοῦ Σοφοκλέους *(Αἴαντος, Ἠλέκτρας, Οἰδίποδος Τυράννου)*. Τὸ Βενετικὸ Γνωμολόγιο περιγράφεται, ὑπ' ἀριθ. 507 στὸν

---

* Ἀπόσπασμα ἐκτενέστερης μελέτης ἐπὶ τῶν δύο Γνωμολογίων.

1 Σωφρ. Εὐστρατιάδου καὶ Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ, *Κατάλογος τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ Βατοπεδίου ἀποκειμένων κωδίκων, Ἁγιορειτικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. Α, Paris 1924, σελ. 13. Πβ. Θ. Στ. Τζαννετάτου-Β. Γ. Μανδηλαρᾶ-Ἐμμ. Μικρογιαννάκη, «Κατάλογος Συλλογῆς μικροταινιῶν Ἑλληνικῶν Χειρογράφων ἱδρυθείσης ὑπὸ Θ. Στ. Τζαννετάτου», *Ἐπετηρὶς Ἐπιστημον. Ἐρευνῶν Πανεπιστ. Ἀθηνῶν*, 3 (1972) σελ. 45 (ἀριθμ. λήμματος 385· πβ. αὐτόθι λήμματα ὑπ' ἀριθμ. 1, 171, 319, 335, 571, 572, 573, 574 καὶ 575).

2 Τὸ Εὐριπίδειο τμῆμα τοῦ Βατοπεδινοῦ κώδικα, ὅπως καὶ τοῦ Βενετικοῦ, ἐμελέτησε ὁ G.A. Longman στὸ *CQ* 9 (1959) σελ. 129-141 («Gnomologium Vatopedianum: the Euripidean Section»). Μὲ τὸ ἴδιο θέμα ὁ Longman εἶχε προβῆ σὲ ἀνακοίνωση πρὸς τὴν Κλασσικὴ Ἑταιρεία τοῦ Λονδίνου, τὴν 6. Φεβρουαρίου 1957· βλ. *University of London, Institute of Classical Studies, Bulletin* No 4 (1957) σελ. 60-61. Πβ. καὶ A. Tuilier, *Recherches critiques sur la tradition du texte d' Euripide*, Paris 1968 σελ. 150ἑξξ.

Κατάλογο τῶν Zanetti-Bongiovanni(3), ὡς «Codex CCCCCVII. In 4. membranaceus, foliorum 208. Saeculi circiter XII». Ἔχει τὸ ἴδιο σχεδὸν μέγεθος μὲ τὸ Βατοπεδινὸ Γνωμολόγιο (0,240 × 0,170 μ.), φέρει καὶ αὐτὸ τὴν ἔνδειξη *Βιβλίον γνώμας ἔχον* κλπ. στὸ φ. 1α καὶ περιέχει ἀποφθέγματα ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἁγ. Μαξίμου, Ἔκθεση πίστεως, κλπ., καθὼς ἐπίσης *Γνῶμες* τοῦ Εὐριπίδου καὶ *Παρεκβολὲς* τοῦ Σοφοκλέους μὲ τὴν ἴδια ἀκριβῶς σειρὰ καὶ τὴν ἴδια πληρότητα, ὅπως στὸ Βατοπεδινὸ χφ. Ἀναλυτικώτερα, τὸ Σοφόκλειο τμῆμα τοῦ Βατοπεδινοῦ Γνωμολογίου (ἐφεξῆς *Γ*) καὶ τοῦ Βενετικοῦ Γνωμολογίου (ἐφεξῆς *γ*) περιλαμβάνει ἀπὸ τὴν «Βυζαντινὴ» λεγόμενη τριάδα τοῦ Σοφοκλέους τοὺς ἑξῆς στίχους: ἀπὸ τὸν *Αἴαντα* τοὺς στίχους 79, 86, 125-133, 154-157, 260-262, 362-363, 473-480, 485-486, 520-524, 550-555, 581-582, 646-651, 664-665, 678-683, 758-761, 964-965, 988-989, 1071-1086, 1093-1096, 1119, 1124-1125, 1246-1254, 1266-1267, 1322-1323, 1350-1353, 1357-1361, 1366-1367 καὶ 1418-1420· ἀπὸ τὴν *Ἠλέκτρα* τοὺς στίχους 23-28, 61, 92-95, 140-142, 179, 282-286, 307-309, 320, 322, 330-331, 335-336, 359-364, 392-393, 395, 398, 415-416, 616-621, 624-625, 686-689, 761-763, 770-771, 916-919, 945, 972, 989, 1005-1008, 1015-1016, 1026, 1039, 1041-1042, 1047, 1054, 1082-1084, 1170, 1259, 1298-1300, 1456 καὶ 1505-1507· τέλος, ἀπὸ τὸν *Οἰδίποδα Τύραννο* τοὺς στίχους 22-24, 44-45, 56-57, 296, 310-318, 380-382, 426-428, 439, 441, 545-548 καὶ 594-596. Ὁ ἑπόμενος πίνακας δείχνει πῶς γίνεται ἡ κατανομὴ τῶν στίχων αὐτῶν στοὺς *Γγ*:

Βατοπεδινὸ Γνωμολόγιο	Βενετικὸ Γνωμολόγιο
φ. 130α *Αἴ.* 79-472	φ. 132α *Αἴ.* 79-132
130β *Αἴ.* 473-758	132β *Αἴ.* 132-664
131α *Αἴ.* 759-1251	133α *Αἴ.* 665-1250
131β *Αἴ.* 1251-*Ἠλ.* 308	133β *Αἴ.* 1250-*Ἠλ.* 307
132α *Ἠλ.* 308-771	134α *Ἠλ.* 307-771
132β *Ἠλ.* 771-*Οἰδ.Τ.* 296	134β *Ἠλ.* 771-*Οἰδ.Τ.* 310
133α *Οἰδ.Τ.* 296-596	135α *Οἰδ.Τ.* 310-596

3 A. M. Zanetti-A. Bongiovanni, *Graeca D. Marci Bibliothecae Codicum manu scriptorum per titulos digesta*, Venetiis MDCCXL, σελ. 272. Βλ. C. Schenkl, «De Gnomologio quod est in codice Marciano graeco DVII», *Wiener Studien* xi (1889) σελ. 309-314 καὶ A. Turyn, *The Byzantine Manuscript Tradition of the Tragedies of Euripides* (Illinois Studies in Language and Literature, 43), Urbana, 1957 σελ. 93.

Ἡ ὕπαρξη τῶν δύο αὐτῶν Γνωμολογίων προκαλεῖ ποικίλα προβλήματα: παλαιογραφικῆς ἀξιολογήσεως καὶ χρονολογήσεως, συσχετισμοῦ καὶ σημασίας τους γιὰ τὴν χειρόγραφη παράδοση τοῦ Σοφοκλέους. Προτοῦ ὅμως ἐξετάσουμε τὰ προβλήματα αὐτά, θεωροῦμε σκόπιμο νὰ παραθέσουμε σὲ μεταγραφή, ὅσο τὸ δυνατὸν πιστότερη, τὸ κείμενο τοῦ *Γ*, ὥστε νὰ γίνῃ ἐμφανὴς ἡ φυσιογνωμία τοῦ χφ. Κατόπιν ἐπισυνάπτουμε λεπτομερὲς κριτικὸ ὑπόμνημα, ὅπου τὸ κείμενο τοῦ *Γ* συγκρίνεται πρὸς τὸ κείμενο τοῦ *γ* καὶ τοῦ ἀρχαιότερου ἀπὸ τοὺς Σοφόκλειους κώδικες, L (= Laurent. Plut. 32.9, τοῦ τέλους τοῦ 10. ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11. αἰ.). Ἐνίοτε παρατίθενται καὶ γραφὲς ἀπὸ ἄλλους κώδικες τοῦ Σοφοκλέους, τοὺς ὁποίους ἐχρησιμοποίησε ὁ Dawe στὴν πρόσφατη ἔκδοσή του τῆς σειρᾶς Teubner (*Sophoclis Tragoediae*, tom. I, *Aiax, Electra, Oedipus Tyrannus*, Leipzig 1975), καθὼς καὶ στὸν δεύτερο τόμο τῶν πολύτιμων μελετῶν του, *Studies on the Text of Sophocles*, Leiden, E.J.Brill, 1973. Ἡ παράθεση τῶν διαφόρων γραφῶν θὰ διευκολύνῃ τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσεως τῶν *Γγ* μεταξὺ τῆς χφ. παραδόσεως τοῦ μεγάλου τραγικοῦ(4).

GNOMOLOGIUM VATOPEDIANUM

Excerpta Sophoclea ex Aiace, Electra, Oedipo Tyranno

Ad lectorem monitio: lineola derecta (|) *scripturae lineae distinguuntur; binis lineolis* (||) *finis columnae et initium sequentis significatur; uncis lunatis* ( ) *litterae includuntur per contractionem aut suspensionem omissae; numero praemisso versus indicatur.*

---

4 Τὰ Γνωμολόγια ἐμελέτησα ἀπὸ φωτογραφίες· τὸν L στὰ τρία δράματα καὶ τοὺς VG MRFONH μόνο στὸν Αἴαντα ἀπὸ αὐτοψία στὶς οἰκεῖες Βιβλιοθῆκες· ὡς πρὸς τὶς λοιπὲς πληροφορίες ἐστηρίχθηκα στὶς ἐργασίες τοῦ R.D. Dawe. Ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ ἐκφράζω τὶς θερμὲς εὐχαριστίες μου: στὸν Καθηγητὴ κ. Μίνω Μ. Κοκολάκη γιὰ τὶς διευκολύνσεις καὶ τὴν παρότρυνση πρὸς πραγματοποίηση αὐτῆς τῆς μελέτης· στὴν Διεύθυνση τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας γιὰ τὴν πρόθυμη προμήθευση φωτογραφιῶν τοῦ κώδ. *γ*· στὸν Διευθυντὴ τοῦ Τμήματος Χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν κ. Παν. Νικολόπουλο καὶ τὸ προσωπικὸ τοῦ Τμήματος γιὰ τὶς ἐξυπηρετήσεις τους· στὸν συνάδελφο κ. Εὐστ. Ξ. Ζακυνθινὸ πού, χωρὶς δισταγμό, ἀνταποκρίθηκε σὲ παράκλησή μου νὰ ἐλέγξῃ ὡρισμένες γραφὲς τοῦ Βατοπεδινοῦ χφ. ἐπάνω στὸ ἴδιο τὸ χφ· καὶ στὸν φίλο καὶ συνάδελφο κ. Φώτιο Ἀρ. Δημητρακόπουλο γιὰ τὶς χρήσιμες ὑποδείξεις του σὲ παλαιότερη μόρφὴ αὐτῆς τῆς μελέτης.

f. 130a παρεκβολαὶ τοῦ σοφοκλέους. αἴαντος. | [79]Οὐκ(οῦν) γέλωσ ἥδιστος εἰσ ἐχθρ(οὺσ) γελᾶν. [86]Γένοιτο μ(ὲν)|τἂν πᾶν θεοῦ τεχνωμ(έν)ου. [125]Ὁρῶ γὰρ ἡμ(ᾶσ) οὐδὲν ὂν |τ(ασ) ἄλλο. πλ(ὴν) [126]εἴδωλ'. ὅσοιπερ ζῶμ(εν) ἢ κούφ(ην) σκιάν. | [127]Τοιαῦτ(α) τοίνυν εἰσορῶν ὑπέρκοπον [128]μηδέν ποτ' εἴπ(ησ) |αὐτὸσ εἰσ θεοὺσ ἔποσ. [129]μὴδ' ὄγκον ἄρῃ μηδὲν. εἴ τινοσ | πλέον. [130]ἢ χειρὶ βρίθεισ. ἢ μακροῦ πλούτου βά |θει. [131]ὡς ἡμέρα κλίνει τε κανάγει πάλιν, [132]ἅπαντ(α) |τ' ἀν(θρ)ωπεια. τ(οὺσ) (δὲ) σώφρονασ [133]θεοὶ φιλοῦσι καὶ στυγοῦ |σι τοὺσ κακούσ. [154]Τῶν μ(ὲν) μεγάλων ψυχ(ῶν) ἰεὶσ, [155]οὐ κἂν |ἁμάρτ(οισ). καταδ' ἄν τισ ἐμοῦ [156]τοιαῦτα λέγων, οὐ |κἂν πείθοι [157]πρὸσ γὰρ τ(ὸν) ἔχονθ' ὁ φθόνοσ ἕρπει. | [260]Τὸ γὰρ ἐσλεῦσιν οἰκεῖα πάθη. [261]μηδενὸσ ἄλλου |παραπράξαντοσ [262]μεγάλασ ὁδύνασ ὑποτείνει. | [362]Εὔφημα φώνει μὴ κακ(ὸν) κακῶ διδ(οὺσ) [363]ἄκοσ. πλέον |τὸ πῆμα τῆσ ἄτησ | τίθει. [473]Αἰσχρὸν

f. 130b γὰρ ἄνδρα ||τοῦ μακροῦ χρήζ(ειν) βίου. [474]κακοῖσιν ὅστ(ισ) μηδὲν ἐξ-ἁ |λάσσετ(αι). [475]τί γὰρ παρ' ἦμ(αρ) ἡμέρα τέρπ(ειν) ἔχει. [476]προσ- |θεῖσα κ' ἀναθεῖσα τοῦγε κατ' θαν(εῖν). [477]οὐκ ἂν πρι |αίμ(ην) οὐδενὸσ λόγου βροτὸν. [478]ὅστ(ισ) κεναῖσιν ἐλ |πίσ(ιν) θερμαίνετ(αι). [479]ἀλλ' ἢ. καλ(ῶσ) ζ(ῆν). ἢ καλ(ῶσ) τεθνηκέ |ναι. [480]τ(όν) εὐγενῆ χρῆ. π(άν)τ' ἀκήκοασ λόγ(ον). [485]Ὦ δέσπο|τ' αἴασ τῆσ ἀναγκαίασ τύχ(ησ). [486]οὐκ' ἔστ(ιν) οὐδὲν μεῖζ(ον) | ἀν(θρώπ)οισ ζυγόν. [520]ἀλλ' ἴσχε καμοῦ μνῆστ(ιν) ἀνδρί τοι | χρε(ών). [521]μνήμ(ην) προσεῖν(αι) τερπνὸν εἴ τι που πάθοι. | [522]χάρισ χάρ(ιν) γάρ ἐστ(ιν) ἡ τίκτουσ' ἀεί. [523]ὅτου δαπορεῖ | μνῆστ(ισ) εὖ πεπονθότοσ. [524]οὐκ ἂν γένοιτ' ἔθ' οὗτοσ | εὐγενὴσ ἀνήρ. [550]Ὦ παῖ γένοιο π(ατ)ρ(ὸ)σ εὐτυχέστεροσ. | [551]τὰ δ' ἄλλ' ὅμοιοσ. καὶ γένοι ἂν οὐ κακόσ. [552]καίτοι σε | καὶ νῦν τοῦτο γε ζηλοῦν ἔχω. [553]ὅθ' οὕνεκ οὐδὲν τῶν |δ' ἐπαισθάνῃ κακ(ῶν). [554a]ἐν τῷ φρον(εῖν) γὰρ μηδ(ὲν) ἥδιστοσ | βίοσ. [554b]τὸ μὴ φρον(εῖν) γὰρ κάρτ' ἀνώδυν(ον) κακ(όν). [555]ἕωσ | τὸ χαίρ(ειν) καὶ τὸ λυπεῖσθ(αι) μάθησ. [581]πύκαζε θάσ |σον. οὐ πρὸσ ἰατροῦ σοφοῦ [582]θρην(εῖν) ἐπωδὰσ πρόσ |τομ(ῶν)τι πήματι. [646]Ἅπανθ' ὁ μακρὸσ κ' ἀναρίθμη |τοσ χρόνοσ [647]φύει τ' ἄδηλα. καὶ φαν(έν)τ(α) κρύπτετ(αι). [648]κ' οὐ |κ ἔστ' ἄελπτ(ον) οὐδὲν. ἀλλ' ἀλίσκετ(αι) [649]χὠ δεινὸσ ὅρκοσ | καὶ πστελεῖσ φρέν(εσ). [650]καγὼ γὰρ ὡσ τὰ δεῖν' ἐκαρ |τέρ(ουν) τότε. [651]βαφῇ σίδηροσ ὡσ ἐθηλύνθη στόμα. | [664]Ἀλλ' ἔστ' ἀληθὴσ ἡ βροτ(ῶν) παροιμία. [665]ἐχθρῶν ἄ |δωρα δῶρα κ' οὐκ ὀνήσιμα. [678]ἐγὼ δ' ἐπίσταμαι | γὰρ

ἀρτίωσ ὅτι. [679]ὅτ' ἐχθρὸς ἡμῖν ἐσ τοσόνδ' ἔ|χθρατέωσ. [680]ὡς καὶ φιλήσων αὖθισ ἔστ(αι) τ(ὸν) φίλον. | [681]τὸσαῦθ' ὑπουργῶν ὠφελεῖν βουλήσομ(αι). [682]ὡσ |αἰὲν οὐ μενοῦντ(α) τ(οῖσ) πολλ(οῖσ) γὰρ [683]βροτ(ῶν). ἄπιστοσ | ἔσθ' ἑτερίασ |λιμ(ήν). [758]Τὰ γὰρ περισσὰ κ'
f. 131a ἀνόνητ(α) | σώματ(α) || [759]πίπτ(ειν) βαρείαισ πρὸσ θε(ῶν) δυσπραξίαισ [760]ἔφασχ' ὁ | μάντ(ισ). ὅστισ ἀν(θρώπ)ου φύσ(ιν) [761]βλαστ(ῶν). ἔπειτ(α) μὴ κατἄν(θρωπ)ον |φρονεῖ. [964]οἱ γὰρ κακοὶ γνώμαισι τ' ἀγαθὸν χεροῖν | [965]ἔχοντ(εσ), οὐκ' ἴσασι πρίν τισ ἐκβάλῃ. [988]Ἰθ' ἐγκόνει | σύγκαμνε τ(οῖσ) θανοῦσί τοι. [989]φιλοῦσι πάντεσ κει |μέν(οισ) ἐπεγγελᾶν. [1071]Καίτοι κακοῦ πρὸσ ἀνδρὸσ ἄνδρα | δημότ(ην). [1072]μηδὲν δικαιοῦν τ(ῶν) ἐφεστώτ(ων) κλύειν. [1073]οὐ | γάρ ποτ' οὔτ' ἂν ἐν πόλει νόμοι καλ(ῶσ). [1074]φέροιντ' ἂν | ἔνθα μὴ καθεστήκοι δέοσ. [1075]οὔτ' ἂν στρατόσ γε | σωφρόνωσ ἄρχοιτ' ἔτι. [1076]μηδὲν φόβου πρόβλημα | μὴδ' αἰδοῦσ ἔχων. [1077]ἄλλ' ἄνδρα χρὴ κἂν σῶμα | γενήσῃ μέγα. [1078]δοκεῖν πεσεῖν ἂν κἂν ἀποσμι |κροῦ κακοῦ. [1079]δέοσ γὰρ ὧι πρόσεστιν αἰσχύνη θ' ὁμοῦ, | [1080]σωτηρίαν ἔχοντα τῶνδ' ἐπίστασο. [1081]ὅπου δ' ὑ |βρίζειν δρᾶν θ' ἃ βούλετ(αι) παρῇ, [1082]ταύτ(ην) νόμι |ζε τ(ὴν) πόλιν χρόνῳ ποτὲ. [1083]ἐξουρίων δραμοῦ |σαν εἰσ βυθὸν πεσεῖν. [1084]ἀλλ' ἑστάτω μοι καὶ δέοσ | τί καίριον. [1085]καὶ μὴ δοκῶμ(εν) δρῶντ' ἂν ἡδώμεθα. | [1086]οὐκ' ἀντιτίσειν αὖθισ ἂν λυπώμεθα. | [1093]Οὐκ ἄν ποτ' ἀνδρ(εσ) ἄνδρα θαυμάσαιμ' ἔτι. [1094]ὅσ μὴ |δὲν ὢν γοναῖσιν εἶθ' αμαρτάνει. [1095]δθ' οἱ δοκοῦν |τ(εσ) εὐγενεῖσ πεφυκέν(αι). [1096]τοιαῦθ' ἁμαρτάνουσι(ν) | ἐν λόγοισ ἔπη. [1119]τὰ σκληρὰ γάρ τοι κἂν ὑπέρ |δικ' ἢ δάκνει. [1124]Ἡ γλῶσσα σου τὸν θυμὸν ὡσ | δεινὸν τρέφει. [1125]Ξὺν τῶ δικαίω γὰρ μέγ' ἔξεστι | φρον(εῖν). [1246]Ἐκ τ(ῶν)δε μέντοι τ(ῶν) τρόπων οὐκ ἄν πο. | [1247]κατάστασισ γένοιτ' ἄν, οὐδενὸσ νόμου. [1248]εἰ τοὺσ | δίκη νικῶντασ ἐξωθήσομεν. [1249]καὶ τοὺσ ὄπισθ(εν) | εἰσ τὸ πρόσθεν ἄξομ(εν). [1250]Ἀλλ' εἰρκτέον τά |δ' ἔστιν οὐ γὰρ οἱ πλα-
f. 131b τεῖσ. [1251]οὐδ' εὐρύνωτοι φῶτ(εσ) || ἀσφαλέστατοι. [1252]ἀλλ' οἱ φρον(οῦν)τ(ὲσ) εὖ κρατοῦσι π(αν)|ταχοῦ. [1253]μέγ(ασ) (δὲ) πλευρὰ βοῦσ ὑπὸ σμικρ(ᾶσ) ὄμωσ | [1254]μάστιγοσ. ὀρθὸσ εἰσ ὁδὸν πορεύετ(αι). [1266]φεῦ τοῦ θανόν |τοσ ὡσ ταχεῖα τίσ βροτοῖσ [1267]χάρισ διαρρεῖ. καὶ προ |δοῦσ ἁλίσκετ(αι). [1322]ὄντ(ωσ) ἔγωγ' ἄν ἀνδρὶ συγγνώμ(ην) ἔχω | [1323]κλύοντι φαῦρα συμβαλλεῖν ἔπη κακά. | [1350]Τόν τοι τύρανν(ον) εὐσεβ(εῖν) οὐ ῥάδιον. [1351]ἀλλ' εὖ λέγουσι | τ(οῖσ) φίλοισ τιμᾶσ νέμειν.

[1352]κλύειν τ(ὸν) ἐσθλὸν ἄν|δρα χρὴ τὸν ἐν τέλει. [1353]παῦσ(αι) κρα-τ(εῖσ) τοι τ(ῶν) φίλω|νικώμενοσ. [1357]νικᾶ γὰρ ἡ ἀρετή με τῆσ ἐχθρ(ασ) πολύ. | [1361]σκληρὰν δ' ἐπαινεῖν οὐ φιλῶ ψυχ(ὴν) ἐγώ. [1366]ἦ πάνθ' ὅ|μοια πᾶς ἀνὴρ αὐτῶ πονεῖ. [1367]τῶ γάρ με μᾶλλον | εἰκὸσ ἦ μ' αὐτῶ πονεῖν. [1418]ἦ πολλὰ βροτοῖσ ἐστιν | ἰδοῦσι [1419]γνῶναι. πρὶν δ' ἰδεῖν οὐδεὶσ μάντισ | [1420]τ(ῶν)· μελλόντ(ων). |

ἐκ τῆς σοφοκλέουσ ἠλέκτρασ. | [23]Ὦ φίλτατ' ἀνδρ(ῶν) προσπόλων. ὥσ μοι σαφῆ [24]σημεῖα | φαίνεισ ἐσθλὸσ ἡμ(ῖν)(ᾶσ) γεγώσ. [25]ὥσ περ γὰρ ἵπποσ εὖ | γεν(ὴσ). κἂν ἦ γέρ(ων). [26]ἐν τ(οῖσ) δειν(οῖσ) θυμ(ὸν) οὐκ ἀπώ-λεσ(εν). [27]ἀλλ' ὀρ|θ(ὸν) οὖσ ἵστησιν. ὡσαύτ(ωσ) δὲ σὺ. [28]ἡμ(ᾶσ) τ' ὀτρύνεισ. κ' αὐτὸσ | ἐν πρώτ(οισ) ἔπη. [61]Δοκῶ μ(ὲν) οὐδ(ὲν) ῥῆμ(α) συν κέρδει κακ(όν). | [92]Τὰ (δὲ) πανυχίδων ἤδη στυγερὰ, [93]ξυνίστ(ασ)' εὐναὶ μογε|ρ(ῶν) οἴκ(ων). [94]ὅσα τ(ὸν) δύστηνον ἐμὸν θρηνῶ [95]π(ατέ)ρα. | [140]Ἀπὸ τ(ῶν) μετρίων ἐπαμήχανον [141]ἄλγοσ. ἀεὶ στενά-χουσ(αι) | διόλλυσ(αι) [142]ἐν οἷσ ἀνάλυσίσ ἐστ(ιν) οὐδὲ μία κακῶν. | [179]Χρόνοσ γὰρ εὐμαρ(ὴσ) θεόσ. [282]ἔγωγ' ὁρῶσ' ἡ δύσμοροσ κ(α)τὰ στέγ(ασ). | [283]κλέω τέτηκα καπικωκύω πατρόσ. [284]τ(ὴν) δυστάλαιναν | δαΐτ' ἐπωνομασμ(έν)(ην). [285]αὐτὴ πρὸσ αὐτ(ὴν) οὐδὲ γὰρ κλαῦ|σ(αι) πάρα. [286]τοσόνδ' ὅσον μοι θυμὸσ ἡδονὴν φέρει. | [307]ἐν οὖν τοιούτ(αισ)
f. 132a οὔτε σωφρονεῖν φίλαι. [308]οὔτ' εὖ ||σεβ(εῖν) πάρεστ(ιν). ἀλλ' ἐν τ(οῖσ) κακ(οῖσ) [309]πολλὴ γ' ἀνάγκη καπι|τηδεύειν κακά. [320]Φιλεῖ γὰρ ὀκν(εῖν) πρᾶγμ' ἀνὴρ πράσσ(ων) | μέγα. [322]θάρσει πέφυκ(εν) ἐσθλὸσ ὥστ' ἀρκεῖν φίλοισ. | [330]οὐκ' ἐν χρόνω μακρῶ διδαχθῆν(αι) θέλεισ. [331]θυμῶ | ματαίω μὴ χαρίζεσθ(αι) κενά. [335]νῦν δ' ἐν κακ(οῖσ) μοι | πλεῖν ὑφειμένη δοκεῖ [336]καὶ μὴ δοκεῖν ἐὺν δρᾶν | τί. πημαίνειν δὲ μή. [359]Ἐγὼ μ(ὲν) οὖν οὐκ ἄν πο|τοὐδεῖ μοι τὰ σὰ [360]μέλλοι τίσ οἴσειν δῶρ' ἐφ' οἷσιν | νῦν χλιδᾶσ. [361]τούτ(οισ) ὑπεικάθοιμι. σοὶ (δὲ) πλου-|σία [362]τράπεζα κείσθω καὶ περιρρείτω βίοσ. [363]ἐμοὶ | γὰρ ἔστω τοῦμὲ μὴ λυπεῖν μόνον. [364]βόσκημα. τῆσ | σῆσ δ' οὐκ ἐρῶ τιμ(ῆσ) λαχεῖν. [392]Βίου (δὲ) τοῦ παρόντοσ | οὐ μνείαν ἔχ(εισ). [393]καλὸσ γὰρ οὐ θυμὸσ βίοτοσ ὥστε | θαυμᾶσ(αι). [395]μή μ' ἐκδίδασκε τοῖσ φίλοισ εἶν(αι) κα|κὴν [398]καλόσ γε μ(έν)τοι μηξαβουλίασ πεσεῖν. | [415]Λέγ' ἀλλὰ τοῦτο πολλά τοι σμικροὶ λόγοι [416]ἔσφηλαν | ἤδη καὶ κατώρθωσαν βροτούσ. [616]Εὖ νῦν ἐπίστω | τ(ῶν)δε μ' αἰσχύν(ην) ἔχ(ειν). [617]κ' εἰ μὴ δοκῶ σοι μανθάνω δ'ὁ | θοὔνεκα [618]ἔξωρα πράσσω. κ' οὐκ' ἐμοὶ προση|κότα.

[619]ἀλλ' ἡ γὰρ ἐκ σοῦ δυσμένει(α) καὶ τὰ σὰ [620]ἔργ' ἐ |ξαναγκάζει με ταῦτα δρᾶν βία. [621]αἰσχρ(οῖσ) γὰρ αἰσχρ(οῖσ) γὰρ αἰσχρ(ὰ) | πράγματ' ἐκδικάσκετ(αι). [624]σύ τοι λέγεισ νὺν οὐκ ἐγὼ. σὺ γὰρ ποιεῖσ [625]τουργον. τὰ ἔργ(α) τ(οὐσ) λόγ(ουσ) εὑρίσκεται. |[686]Δρόμου δ' ἰσώσ(ασ) τῇ φύσει τὰ τέρμ(α)τ(α). [687]νίκησ ἔχ(ων) ἐξῆλ |θε πάντιμον γέρασ. [688]χ' ὥπ(ωσ) μ(ὲν) ἐν πολλοῖσι |παυρᾶσι λέγω, [689]οὐκ οἶδα τοιοῦδ' ἀνδρὸσ ἔργα |καὶ κράτη. [761]τοιαῦτά σοι ταῦτ' ἐστιν ὡσ μὲν ἐν |λόγοισ. [762]ἀλγεινὰ τ(οῖσ) δ' ἰδοῦσιν οἵπερ εἴδομεν. |[763]μέγιστ(α) π(άν)τ(ων) ὧν ὅπωπ' ἐγὼ κακ(ῶν). [770]Δεινὸν τὸ |τήκτ(ειν) ἐστ(ὶν) οὐδὲν γὰρ
f. 132b κακ(ῶσ) |[771]πάσχοντι. μίσοσ ὢν ‖τέκη πρὸσγίνετ(αι). [916]ἀλλ' ὦ φίλη θάρσυνε τ(οῖσ) αὐ |τοῖσί τοι. [917]οὐκ αὐτὸσ αἰεὶ δαιμόνων παραστατεῖ. |[918]νῶϊν δ' ἦν τὰ πρόσθε γυμνόσ. ἡ δὲ ἴσ(ωσ) [919]πολλῶν ὑ |πάρξει κύροσ ἡμέ(ρα) καλ(ῶν). [945]Ὅρα πόνου γε χωρὶσ |οὐδ(ὲν) εὐτυχεῖ. [972]φιλεῖ γὰρ πρὸσ τὰ χρηστὰ πᾶσ ὁρ(ᾶν). |[989]Ζῆν αἰσχρ(ὸν) αἰσχρ(ῶσ) τοῖσ καλ(ῶσ) πεφυκόσι. [1005]Λύει γὰρ |ἡμ(ᾶσ) οὐδ(ὲν) οὐδ' ἐπωφελεῖ. [1006]βάζ(ιν) καλ(ιν) λαβόντε |δυσκε(ῶσ) θαν(εῖν). [1007]οὐ γὰρ θαν(εῖν) ἔχθιστ(ον), ἀλλ' ὅτἄν θανεῖν. |[1008]χρῄζ(ων) τίσ. εἶτα μὴ (δὲ) τούτ' ἔχει λαβ(εῖν). [1015]Πείθου |προνοί(ασ) οὐδ(ὲν) ἀν(θρώπ)οισ ἔφυ. [1016]κέρδοσ λαβ(εῖν) ἄμεινον |οὐ(δὲ) νοῦ σοφοῦ. [1026]εἰκὸσ γὰρ ἐγχειροῦντα καὶ πράσσ(ειν) |κακ(ῶσ). [1039]Ἡ δειν(ὸν) εὖ λέγουσαν ἐξαμ(αρ)τάνειν. |[1041]Τί δ' οὐ δοκῶ σοι ταῦτα σὺν δίκῃ λέγ(ειν); [1042]ἀλλ' ἔστιν ἔν |θεχ' ἡ δίκη βλάβ(ην) φέρει. [1047]βουλῆσ γὰρ οὐδέν ἐστι |ἔχθιον κακῆσ. [1054]πολλῆσ δ' ἀνοίασ καὶ τὸ θηρᾶσθ(αι) |κενά. [1082]Οὐδ(εὶσ) τ(ῶν) ἀγαθ(ῶν) ζ(ῶν) [1083]κακ(ῶσ), εὔκλει(αν) αἰσχύναι |θέλει [1084]νώνυμον. [1170]Τοὺσ γὰρ θανόντ(ασ) οὐχ ὁρῶ λυπουμέν(ουσ). |[1259]οὔ μήστι καιρὸσ μὴ μακρ(ὰν) βούλου λέγειν. [1298]σὺ δ' ὡσ ἐπά |στητη μάτ(ην) λεγομένη [1299]στέναζε ὅταν γὰρ εὐτυχήσωμ(εν) |τότε [1300]χαίρ(ειν) παρέστ(αι) καὶ γελᾶν ἐλευθέρ(ωσ). [1456]Ἡ πολλὰ |χαίρ(ειν) μ' εἶπ(ασ) οὐκ' εἰωθότ(ωσ). [1505]Χρὴν εὐθὺσ εἶν(αι) τ(ὴν)δε |τ(οῖσ) πᾶσι δίκ(ην) [1506]ὅστισ πέραν τι τ(ῶν) νόμ(ων) πράσσειν |θέλοι [1507]κτείν(ειν) τὸ γὰρ πανοῦργ(ον) οὐκ ἂν ἦν πολύ. |

σοφοκλέουσ ἐκ τοῦ τυράννου οἰδίποδ(οσ). |[22]Πόλισ γὰρ ὥσπερ κ' αὐτὸσ εἰσορ(ᾶσ) ἄγαν [23]ἤδη σαλεύει κανα |κουφίσ(αι) κάρα [24]βυθ(ῶν) ἐτ' οὐχ οἷα τὲ φοινίου σά |λου. [44]ὡσ τοῖσιν ἐμπείροισι καὶ τ(ὰσ) συμφορασ [45]ζῶ |σασ ὁρῶ μάλιστα τ(ῶν) βουλευμ(ά)τ(ων). [56]Ὡσ οὐδέν

|ἐστιν οὔτε πυργοσ οὔτε ναυσ [57]ἔρημοσ |ἀνδρῶν |μὴ ξυνοικούντων
f. 133a ἔσω. [296]Ὦ μήστι δρῶν τί ταρβοσ. ||οὐδ ἔποσ φοβεῖ. [310]Σὺ δ' οὖν φθονήσασ μήτ' ἀ |ποιωνῶν φάτιν [311]μήτ' εἴ τιν' ἄλλην μαντικῆσ |ἔχεισ ὁδον [312]ῥύσαι σε αὐτόν καὶ πόλιν ῥύσ(αι) δ' ἐμὲ |[314]ἐν σοὶ γὰρ ἐσμὲν ἄνδρα δ' ὠφελεῖν ἀφῶν [315]ἔχοι τὲ |καὶ δύναιτο κάλλιστοσ πόνων [316]φεῦ φεῦ φρονεῖν |ὡσ δεινὸν ἔνθα μὴ τελῇ [317]λύει φρονοῦντι ταῦ |τα γὰρ καλ(ῶσ) ἐγὼ [318]εἰδὼσ διώλεσ' οὐ γὰρ ἂν δεῦρ' ἱκόμ(ην). |[380]Ὦ πλοῦτε καὶ τυραννὶσ καὶ τέχνη τέχνησ. [381]ὑπερ |φέρουσα τῶ πολυζήλω βίω. [382]ὅσοσ παρ' ὑμῖν |ὁ φθόνοσ φυλάσσεται. [426]Πρὸσ ταῦτα καὶ κρέον |τα καὶ τουμὸν στόμα. [427]προπηλάζε σοῦ γὰρ |οὐκ' ἔστι βροτῶν. [428]κάκιον ὅστισ ἐκτριβήσετ(αί) |ποτε. [439]ὡσ πάντ' ἄγαν αἰνικτὰ κἀσφαλῆ λέγ(εισ). |[441]τοιαῦτ' ὠνιδίζ' οἷσ ἔμ' εὑρήσεισ μέγαν. |[545]Λέγειν σὺ δεινὸσ μανθάνειν δ' ἐγὼ κακὸσ [546]σοῦ. |δυσμενῆ γὰρ καὶ βαρὺν σ' εὕρηκ' ἐμοί. [547]τοῦτ' αὐ |τὸ νῦν μου πρῶτον ἄκουσον ὡσ ἐρῶ. [548]τοῦ- |τ' αὐτὸ μή μοι φράζ' ὅπ(ωσ) οὐκεῖ κακόσ. |[594]Οὕπω τοσοῦτον ἠπατημένοσ κυρῶ. [595]ὡσ |τάλλα χρήζειν ἢ τὰ σὺν κέρδει καλά. |[596]νῦν πᾶσι χαίρω. νῦν με πᾶσ ἀπάζεται.

Apparatus criticus Codd. LΓγ inter se comparantur; codd. ΑFO NHVGMRADZrZcTXrXsCQP passim citantur. De codicis L aliorumque lectionibus cf. Dawe, *Sophoclis Tragoediae*, tom. I, Teubner, Leipzig 1975, eiusdemque auctoris *Studies on the Text of Sophocles*, vol. II, E. J. Brill, Leiden, 1973. Notis usi sumus his: stellulis (*), lineolis derectis (|); illis litterae significantur quae propter rasuram codicis legi nequeunt, his scripturae lineae distinguuntur. Adde etiam haec: L^{ac}=lectio codicis L ante correctionem; L^{pc}=lectio codicis L post correctionem; L^{1}=manus codicis L prima; L^{2}=manus altera codicis L quaelibet; L^{lc}=correctio a prima manu codicis L illata; ΣL=scholiasta codicis L.

Ajax

Inscriptionem habent Γγ nisi quod σοφοκλέουσ $Γ^{1c}$, κ ex λ statim corr.

79 οὐκοῦν ΓγL, codd.

86 μὲν τᾶν ΓL: μέντ' ἂν γ θεοῦ ΓγL: τοῦ θεοῦ OZc

126 εἴδωλ' Γγ: εἴδωλα L

127 ὑπέρκοπον ΓXr, sscr. $G^{1}Xr^{1}$: ὑπέρκοπον LADZrZcT et ΣL in lemm.: ὑπέρκομπον γ, rell. et inter ΣH: ὑπέρκομπα L^{pl} s.lin.

128 εἴπησ Γγ: εἴπηισ L: εἴποισ Q εἰσ sic, non ἐσ, codd.

129 μηδὲν ΓγL

130 μακοῦ Γ: μακροῦ γL θάθει ΓγL

131 κανάγει Γγ: κ' ἀνάγει L

154 τῶν μὲν Γγ: τῶν γὰρ L, rell.

155 ἁμάρτοισ ΓγL^{ac}, inter ΣLN, Suda: ἁμάρτοι . • L: ἁμάρτοι inter ΣFM: ἁμάρτοι^{η} inter ΣG: ἁμάρτη^{οι} inter ΣV

260 ἐσλεῦσιν Γγ: ἐσλεύσειν LCFGQA^{pc} XsZr: ἐσλεύσσειν NOPV^{ac}XrT

262 ὀδύνασ Γγ: ὀδύνασ L

362 κακῶ Γγ: κακῶι L

473 χρήζειν Γγ: χρήιζειν L

474 ἐξαλάσσεται Γ^{pc}, sscr. ipsa manus recentior (fort. saec. XIV) quae vv. 328-331 ex Hecuba Euripidis in imo mg. f. 120v scripsit: ἐξελλάσσεται γ: ἐξαλλάσσεται L: ἐξαλάσσεται FHNOV: ἐξαλλάσεται CXs

475 ἦμαρ ΓγFHODZc, fort. corr. Zc^{1}:ἦμαρ L, in lemm. ΣΛFONM

476 κ' ἀναθεῖσα ΓγL τοῦ γε ΓγL^{2c} : τοῦ δὲ L^{ac} : τό γε F^{ac} NZc κατ' θανεῖν ΓL: κατθανεῖν γ

480 χρῆ Γγ: χρή L πάντ Γ: πάντεσ γ, falso eiusdem signi intellectu quod non solum ad elisionem sed etiam ad litteras εσ significandas usurpari solet: πάντ' L

486 ζυγόν Γγ L^{ac}: κακόν L^{1c} *κακ* in rasura

520 καμοῦ Γ: κ' αμοῦ γ: κἀμοῦ L^{1c}, *κ* ex μ statim corr.

521 πάθοι Γγ, codd. plurimi: πάθηι LNVGQR: πάθοι HZc

523 δαπορεῖ Γγ: δ' ἀπορεῖ in lemm. ΣF, VD^{ac} XsZrZc^{ac} : δ' ἀπορρεῖ L, in lemm. ΣLΛON

551 γένοιἂν Γγ: γένοι'ἂν L

522 τοῦτο γε Γγ: τοῦτό γε L

553 ὅθ' οὕνἐκ οὐδὲν Γ: ὅθ' οὕνεκ' οὐδὲν γ: ὅθοὕνεκ' οὐδὲν L ἐπαισθάνη Γγ: ἐπαισθάνηι L

554b *τὸ* Γ^{1c}γL, *τὸ* ex τῷ facto

555 μάθησ Γγ: μάθηισ L

581 θάσσον Γγ: θᾶσσον L

582 θρηνεῖν ΓγL: θροεῖν CF^{Σγρ} HA^{γρ} DXrXsZrT ἐπωδὰσ Γγ: ἐπωιδὰσ L

646 κ' ἀναρίθμητοσ Γγ: κ' ἀναρίθμητοσ L^{1c}, *ι* ex η statim corr.

648 κ' οὐκ' ἔστ' Γγ: κ' οὐκ ἔστ' L: κοὐκ ἐστιν N: οὐκ ἔστ' Stobaeus et Suda

649 ὅρκοσ ΓγL: ὅρκοσ in lemm. ΣL καὶ ΓγL περιστελεῖς Γγ: περισκελεῖς L

650 καγὼ Γγ: κἀγὼ L δεῖν' Γγ, L^{ac} : δεὶν' L^{c}

651 ὡσ Γ: ὅσ γ: ὦσ L et in lemm. ΣLΛ ἐθηλύνθη ΓγNO^{ac}DXs^{ac}Zc^{ac}, corr. O^{1}Xs^{1}: ἐθηλύνθην L

665 κ' οὐκ ΓγL

679 ἡμῖν Γγ, L^{1} supra lin. (vocabulo a manu recentiore repicto): ἤμην L, rell. ἐχθρατέωσ Γγ: ἐχθαρτέοσ L^{ac} CP: ἐχθρ^{αν}τέος L^{2c}, ρ ex αρ facto et αν supra lin. addito: ἐχθραντέοσ rell.

680 ἔσται Γγ: ἔσ τε L

681 τόσαθ' ΓL: τοσαῦθ' γ: τοιαῦθ' Suda ὑποργῶν Γγ: ὑπουργῶν L ὠφελεῖν ΓL: ὠφελὴν γ
682 πολλοῖσ ΓγLNQZc: πολλοῖσι cett.
683 ἑταιρίασ ΓγO^{1c}, alii: ἑταιρείασ LO^{ac}GRDXsZc
758 κ' ἀνόνητα ΓγL et rell. excepto Zc^{ac} qui κἀνόητα praebet
761 θλαστῶν ΓγL^{ac}: θλαστὼν L^{1c} φρονεῖ ΓγN^{2c}D^{1c}, codd. plurimi: φρονῆι LP et Pap. Ox. 1615
964 τ' ἀγαθὸν Γγ: τ' αγαθὸν L
965 ἐκβάλη Γγ: ἐκβάληι L: ἐκβάλοι FGR
988 ἐγκόνει ΓγL^{2c}: ἐνκόνει L^{ac}
1074 καθεστήκοι ΓγF^{ac}OV^{pc}XrXsZrT: καθεστήκῃ L^{2c}, *n* ex ει fort. facto: καθεστήκει F^{pc}HNPDZc, et in lemm. ΣV: καθέστηκε CGR: καθεστήκῃ A, sscr. A^{1}
1075 ἄρχοιτ' ἔτι ΓγL^{pc}, codd.: ἔχοιτ' ἔτι L^{ac}. Stobaeus
1076 φόβου ΓL: φοβοῦ γ μὴδ' Γ: μὴδ' γL
1077 κἂν Γγ: κ' αν L γεννήση Γγ: γεννήσηι L: γενήση NOGQRZc
1078 κἂν Γγ: κ' αν L
1080 τῶνδ' Γγ: τόνδ' L
1081 θ' ΓγL, codd. plurimi: δ' NO παρῆ Γγ: παρῆι L: πάρα ADXsXrZr
1082 χρόνῳ ΓγΛ
1083 ἐξουρίων ΓγL
1084 δέοσ τί ΓγL: δέουσ τί G
1085 δρῶντ ἂν Γγ (cf. ad Ai. 480): δρῶντεσ ἄν L^{ac} (ἂν in 'ἂν mutavit L^{2c}).
1086 ἂν ΓγL^{ac} : 'ἂν L^{2c} : ἂν aut 'ἂν H^{pc}NAXrXs^{al}ZrT
1095 δθ' Γγ, codd.: δ ∗ θ' L^{1c}, in litura ι fuerat
1119 κἂν Γγ: κἀν L ἢ Γγ: ἢι L
1124 γλῶσσα σου Γγ: γλῶσσά σου L τρέφει Γγ,L: ἔχει G^{1vp} s. lin.
1125 τῷ δικαίῳ Γ: τᾶι δικαίωι γL ἔξεστι Γγ, codd. plurimi: ἔξεστιν LPAXr
1246 πό$^{\tau}$ Γ: τρ$^{\tau}$ γ: ποτε L: nihil, puto, impedit quominus statuamus inanem codicis γ lectionem e ductu litterarum codicis Γ male intellecto ortam esse
1247 κατάστασι$^{\sigma}$ Γ, sscr. Γ^{1c} : κατάστασισ γL
1248 δίκη Γγ: δίκηι L ἐξωθήσομεν ΓγLFHVXs: ἐξωθήσομεν rell.
1250 ἐστιν ΓγL
1253 πλευρὰ ΓγFHNPQRT: πλευρὰν L^{1c}DXsXrZr: πλευρᾶ L^{ac}OG: πλευρὰσ CVA
1266 ταχεῖα τισ Γγ: ταχεῖά τισ L: ταχεῖα τοῖσ HQ θροτοῖσ ΓγL, in lemm. ΣFO: θροτῶν O
1267 προδοῦσ Γγ: προδοῦσ' L
1322 ὄντωσ Γγ: ποιουσ L, codd. ἔγωγ' ἂν Γγ: ἐγὼ γὰρ L, rell., in lemm. ΣLFON
1323 φαῦρὰ Γγ: φλαῦρα L, rell.: φ∗αῦλα G^{pc} συμβαλλεῖν Γγ: συμβαλεῖν L, rell. κακ∗ὰ Γ^{1c} : κακά γL, rell.
1350 ῥᾴδιον Γγ: ῥᾳδιον L
1351 τιμᾶσ Γγ, L^{ac} : τιμᾶσ L^{1c}, rell., inter ΣLFONVGMR: τιμᾶσ' Zc^{1c} in rasura
1352 τὸν ΓγC^{ac} Xs, corr. C^{1}: τῶν L, rell., noverunt ΣLFONVG (πείθεσθαι τοῖσ βασιλεῦσιν).
1353 φίλω/νικῶμενοσ γ: φίλωνικῶμενοσ γ: φίλων νικώμενοσ L

1357 ἡ ἀρετὴ Γγ et fort. L^{ac} : ἡ 'ρετὴ L^{c} : ἀρετὴ R: ἡ ἀρετὴ vel ἡ 'ρετὴ rell.
1361 σκληρὰν δ' Γγ: σκληρὰν L
1366 αὐτῷ ΓNOVGDQ: αὐτῶι γL^{ac}
1367 τῷ Γγ: τῶι L μ' αὐτῷ Γγ: μ' αὐτῶι L: μ' αὐτῷ NV
1418 ἦ ΓL, in lemm. ΣFV: ἦ γ $G^{1/p}$ s. lin. ἐστιν Γγ: ἐστὶν L ἰδοῦσι Γγ, codd. plurimi: ἰδοῦσιν L: εἰσιδοῦσι HPD
1419 πρὶν δ' ἰδεῖν ΓγCHNOVGQRZc: πρὶν ἰδεῖν δ' LADXrZrT: πρὶν ἰδεῖν γ' F
1420 ὅ τι πράξει habet L, om. Γγ

Electra

Inscriptionem praebent codd. Γγ.
24 ἡμᾶσ ΓγO: εἰσ ἡμᾶσ L, rell.
25 ἦ Γγ: ἦι L
26 τοῖσ ΓγO: τοῖσι L, rell.
27 ἵστησιν Γγ: ἱστῆσιν L
28 κ' αὐτὸσ ΓγL πρώτοισ Γγ: πρώτοισ L ἔπη Γ: ἔπη γH: ἔπηι L: ἔσηι P, inter ΣΛ
61 μὲν ΓγHN^{ac}PVG^{pc}ADXrZrT: μὲν ὡσ LCFN^{4pc}OG^{ac}RXsZc κακὸν ΓγL^{1c} : κακῶν L^{ac}
92 πανυχίδων Γγ: παννυχίδων L στυγερὰ Γγ,N$^{2/p}$ in mg.: στυγεραὶ L, rell.
93 ξυνίστασ' Γ: ξυνίστασ γ: ξυνίσασ' L: ξυνίσῃσιν P, sscr. P^{2}: ξυνίασ' C^{ac}N^{ac}, corr. C^{2}N^{1} οἴκων Γγ: οἰκῶν L^{ac} (ῶν in ῷ mutavit L^{1c}) FVGRZc
95 θρηνῷ ΓγL, codd.: θρηνῶ θρηνῷ P πατέρα Γγ: πατέρ' L
140 ἀπὸ Γγ: ἀλλ' ἀπὸ L ἐπαμήχανον Γγ: ἐπάμηχανον L
141 στενάχουσαι Γγ: στενάχουσα L
142 οὐδὲ μία ΓγĆFHNVG: οὐδεμία L, rell.: οὐ μία O
282 ἔγωγ' Γγ: ἐγὼ δ' L, rell.
283 κλέω Γγ: κλαίω L τέτηκα Γ^{1c}γL κακἰκωκύω Γ^{1c}γ, ύω ex ὺν facto: κ' ἀπικωκύω L: κἀπιδακρύω O
285 αὐτὴν ΓγL, alii: αὑτὴν FPADXrXs^{1pc}ZrT
307 τοιούταισ Γγ: τοιούτοισ L
308 πάρεστιν Γ: πάρεστιν γL
309 πολλὴ γ' ΓγNOPV: πολλῆστ' L^{2pc} , πολλῆσ τ' L^{ac} : πολλὴ τ' rell.
330 οὐκ ἐν Γγ: κ' οὐδ' ἐν L: κοὐδέν CVRXsZr
331 θυμῷ ματαίῳ Γγ: θυμῶι ματαίωι L
335 κακοῖσ μοι ΓγL, codd.: κακοῖσι R ὀφειμένη Γγ: ὀφειμένηι L δοκεῖ ΓγL, codd.: δοκῶ O
336 μὲν ΓγL, codd. plurimi: om. COVXs δρᾶν τι ΓγL
359 οὐδεῖ Γ: οὐ δεῖ γ: οὐ δ' εἰ L
360 μέλλοι ΓγL, alii: μέλλει CHPGRDZrT οἴσιν ΓγH: οἴσι L, rell. χλιδᾶσ Γγ: χλιδᾷσ L
362 περιρρείτω Γγ: περιῤῥείτωι L
363 τοὐμὲ ΓγL^{ac} : τ' οὐμὲ L^{2c}
364 οὐκ ἐρῶ Γ, L: οὐκ' ἐρῶ γ λαχεῖν ΓγHNOPXr$^{1/p}$: τυχεῖν L, sscr. L^{2}: τυχεῖν rell.

393 οὐ θυμὸσ Γγ («οὐ θυμὸσ pro οὐμὸσ ortum esse nisi fallor ex OY supra ΘΥ scripto», Schenkl (*Wiener Studien* 11 (1889) 313) recte: οὐμὸσ L^{1c} ex οὐμὸσ facto θαυμᾶσαι Γγ: θαυμάσαι L

398 καλὸσ Γγ: καλὸν L μηξαβουλίασ Γγ: μὴξἀβουλίασ L πεσεῖν ΓγL, codd. excepto G (παθεῖν) sed verum praebet $G^{\Sigma\gamma p}$

415 λέγ' ἀλλὰ Γ^{1c} (α ex ε statim corr.) γL πολλά τοι ΓγL, codd. plurimi: πολλάκισ CNP^{1pc} H^{g1}

617 ὁ/θοὔνεκα Γ: δθ' οὕνεκα γL: δτ' οὕνεκα G

618 κ' οὐκ' Γγ: κ' οὐκ L προσηκότα ΓγLF^{pc}OPGRZc: προσεικότα CHNVXrXsZrTD^{c}

620 δρᾶν Γγ: δρᾶαν L θία Γγ: θίαι L

624 λέγεισ Γ^{c} (nescio quid fuisset ante corr. neque quis correxerit): λέγεισ γL, rell. νὺν Γ: νῦν γGR: νιν L, rell. ποιεῖσ Γγ, codd. plurimi: ποεῖσ LHVRZc^{ac}

625 τουργον Γγ: τ' οὔργον L τὰ Γγ: τὰ δ' L, rell.

686 τῇ Γγ: τῆι L

688 χ' ὅπωσ ΓγL παυρᾶσι Γγ: παῦρά σοι L, rell.

761 λόγοισ Γγ, codd. plurimi: λόγω̄σ̄ L, sscr. L^{1}: λόγω HG

763 δπωπ' Γγ: δπωπ' L

770 τήκτειν Γγ: τίκτειν L, rell. οὐδὲν Γγ: οὐδὲ I^{γ}, rell.

771 μίσοσ Γγ: μἴσοσ L τέκῃ ΓγL^{2c} (*n* ex ει facto), codd. plurimi: τέκει L^{ac}AGRZc: τέκοι NT πρόσγίνεται Γγ: προσγίνεται L

916 φίλη Γγ, codd.: φίλῃ L^{1c}, *n* ex οι facto θάρσυνε γL: θάρσυν ••• ε $\Gamma^{\overline{1c}}$, in rasura συν fuerat τοι ΓγL, codd. plurimi: τε OV

917 οὐκ αὐτὸσ ΓγL

918 νῶΐν ΓγL, omnes codd. excepto N (νῶϊ) δ' ἦν Γγ, codd. plurimi: ἦν LCF: δ' ἂν ἦν P γυμνὸσ ΓγZr: στυγνὰ N: στυγνὸσ L, rell. ἡ δὲ Γγ: ἡ δὲ νῦν L^{2pc} (ἠδὲ νῦν L^{ac})

919 κώροσ Γ^{1c}γ, *υ* ex σ statim corr. (κσ, scilicet κ(ύριο)σ, voluit Γ^{ac}): κύριοσ GR: κῦροσ L ἡμ̄ Γγ: ἡμέρα L καλῶν ΓγL, codd. excepto O (κακῶν)

945 πόνου Γγ: πόνου • L^{1c}, in rasura σ fuerat γε Γγ: τοι L, rell. (τι Zr)

989 πεφυκόσι ΓγFNGD: πεφυκόσιν L, rell.

1006 θάζιν Γγ: θάξιν L καλιν Γγ: καλὴν L, codd. plurimi: κακ̄ὴν HO^{pc}Zc: κακὴν T, sscr. T^{1} δυσκεῶσ Γγ: δυσκλεῶσ L, rell.

1007 ὁτᾶν Γ: ὁταν γL

1008 χρήζων Γγ: χρήζ ••ν L^{1c}: χρήζη GR: χρήζω V τἰσ ΓγL μὴδὲ ΓγL, codd. plurimi: μὲν δὲ F τοὐτ' Γγ: τοδτ' L ἔχει ΓγL^{ac}OGR: ἔχη L^{1c}: ἔχεῖ N, sscr. ΣN: ἔχειν CH

1039 ἢ Γγ: ἡ L

1041 τἰ δ' ΓγL δίκη Γγ: δίκηι L

1042 ἔν/θεχ' ἡ Γ: ἔνθ' ἔχ' ἡ γ: ἔνθαχ' ἡ L

1047 ἐστι Γγ: ἐστιν L

1054 πολλῆσ δ' Γγ: πολλῆσ L, rell.

1082 οὐδεἰσ τῶν Γγ: οὐδεἰστων L^{ac}, οὐδεἰ•σ τῶν L^{1c}

1083 αἰσχύναι Γγ: αἰσχῦναι L

1084 νώνυμον ΓγD^{ac} : νώνυμνοσ L^{ac} : νώνυ * μοσ L^{1c} , μ ex ν facto: νώνυμοσ codd. rell.

1298 σὺ δ' ὡσ Γγ: ἀλλ' ὡσ L, rell. ἐπάστητη Γγ: ἐπ' ἄτηι τῆι L λεγομένη ΓγGR: δεδεγμένηι L, sscr. L^2: δεδεγμένηι F^{ac}: λελεγμένη rell.

1299 στέναζε Γγ: στέναζ' L, rell.

1505 χρὴν Γγ: χρῆν L: χρὴ GR: ἐχρῆν PA et Nicephorus Basilaces, *Progymnasmata* cap. 6 (apud *Rhet. Gr.* I, p. 461 Walz) τήνδε Γγ, om. L^{ac} sed add. scholiasta L (= L^1) supra lin. πᾶσι Γγ, codd. plurimi: πᾶσιν LT

1506 δστισ πέραν τι τῶν νόμων πράσσειν θέλοι Γγ, et Nicephorus Basilaces loc.cit. nisi quod πέρα et θέλει praebet: δστισ πέρα (πέραΐ L: πέραν F) πράσσειν γε τῶν νόμων (ἄλλων GR) θέλει [θέλοι L (*οι* ex ει mutato a L^2) CFHN ^{ac}PGRZc] codd.

1507 πανοῦργον ΓγL, cett.: κακοῦργον Nicephorus loc. cit.

Oedipus Tyrannus

Inscriptionem habent Γγ

22 ὥσπερ ΓγL, codd. excepto G (ὡσ) εἰσόρᾶσ Γγ: εἰσορᾶισ L

24 οἷα τὲ Γγ: οἷά τε L

44 τοῖσιν ΓγL, codd. plurimi: τοῖσ GR συμφορασ Γ: συμφορὰσ γHV: ξυμφορὰσ L: σύμφορὰσ T

45 ζῶσασ Γγ: ζῶσασ L

296 μήστι Γγ^{1c} , στ ex τ statim corr.: μῆστι L^{ac} (μῆστι L^{pc}) δρῶν τί Γγ: δρῶν τι L οὐδέποσ Γγ: οὐδ' ἔποσ L φοβεῖ ΓγL, codd.: φοβεῖ G

310 δ' οὖν Γγ: *δ' o*ὖν L^{2c} , *δ* addito et *o* ex ν facto (scil. νῦν L^{ac}): δ' οὐ NOGRT: γοῦν V: δ' οὖν μὴ P ἀποιωνῶν Γγ: ἀπ' οἰωνῶν L

311 ἔχεισ Γγ: ἔχειν L^{ac} , ν in σ mutavit L^{2c}

312 prius ρύσαι Γγ: ῥῦσαι L σεαὐτόν γ: σε αὐτὸν γ: σεαυτὸν L

314 ἄνδρα *δ'* ΓγL^{1c} , *δ* ex σ facto: ἀνδρ' G ἀφῶν Γ: ἀφ' ὧν γL^{1c}

315 ἔχοι τὲ Γγ: ἔχοι τε L: ἔχει τε ADXs πόνων ΓγH^{ac} PaAXr: πόνοσ̄ L, *οσ* in ων corr. L^2, sscr. scholiasta (L^1): πόνοσ̄ NOVD: πόνοσ CFH^{2pc}PRXsZrZcT

316 τελῆ Γγ: τέλη L, codd. ceteri excepto R (τέλοσ)

317 λύει Γγ HOAVDXrXsZrZcT: λύηι L: λύῃ F, sscr. rubricator (= F^1)

380 τυραννὶσ Γγ, codd. quidam et Stobaeus: τυραννὶ LVADXrXsZrT

381 τῶι (γL: τῶ Γ) πολυζήλωι (γL: πλυζήλω Γ, ο sscr. Γ^1) βίωι (γL: βίω Γ)

427 προπηλάζε Γγ: προπηλάκιζε L ἔστι ΓγL, codd. nostri

439 ἄγαν Γγ, codd.: ἄγαν * L^{1c} , in rasura τ fuerat: ἄγαν γ' T κάσφαλῆ Γγ: κ' ασαφῆ L: κἀσαφῆ codd. plurimi: κοὐ σαφῆ GR

441 ὠνιδίζ' Γ: ὠνειδιζ' γ: ὠνείδιζ' Pa: * ὀνείδιζ' L^{1c}

546 εὕρηκ' γL: εὕρηκ' Γ

547 πρῶτον Γγ: πρῶτ' L, ον sscr. L^2

595 ωσ/τάλλα Γ: ὡστάλλα γ: ὡστἄλλα L^{2c} , τ addito χρήζειν Γγ: χρήιζειν L

596 χαίρω Γγ: χαίρων L^{ac} , ν postea partim eraso ἀσπάζσται γL: ἀσπάζεται Γ, sscr. Γ^{1c} (cf. ad Ai. 1247).

Προχωροῦμε τώρα στὴν ἐξέταση τῶν ἐπιμέρους προβλημάτων τῶν δύο Γνωμολογίων:

Ι. Παλαιογραφικὴ ἐπισκόπηση-Χρονολόγηση: Τὸ κείμενο καὶ στὰ δύο Γνωμολόγια ἔχει γραφῆ σὲ στῆλες τῶν 30 γραμμῶν. Ἡ χαράκωση εἶναι ἰσχυρή, ὁριζόντια καὶ κάθετη: στὸν *Γ* συναντοῦμε τὴν χαράκωση τύπου I,2c τοῦ Καταλόγου τῶν K.-S. Lake (*Dated Greek Minuscule Manuscripts to the Year 1200*, Boston, Mass., 1934 κ.ἑξ.) ἢ τύπου 20C1 τοῦ Καταλόγου Leroy (*Les types de reglure des manuscrits grecs*, Paris1976)· στὸν *γ* συναντοῦμε τὴν χαράκωση τύπου I,26c τοῦ Καταλόγου τῶν K.-S. Lake ἢ τύπου 32C1 τοῦ Καταλόγου Leroy, ἤτοι:

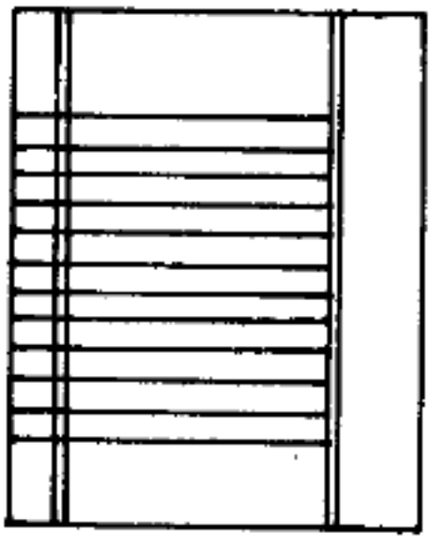

Gnomol. Vatoped.

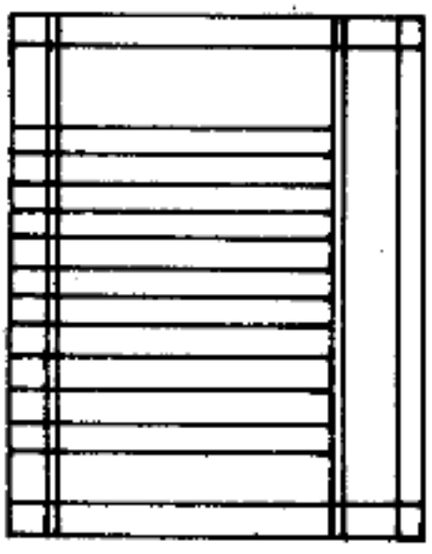

Gnomol. Venetum

Ἡ γραφὴ τῶν *Γγ*, δεῖγμα χαρακτηριστικὸ τῆς παλαιότητός τους, ἐκτελεῖται κάτω ἀπὸ τὶς χαρακώσεις, ὡσὰν νὰ κρέμεται ἀπὸ αὐτές, ἐνῶ ὁ χῶρος ὑπεράνω τῶν χαρακτήρων προορίζεται γιὰ τὰ πνεύματα, τοὺς τόνους ἢ γιὰ τυχὸν ταχυγραφικὰ σημεῖα, συμπλέγματα καὶ ἄλλες βραχυγραφίες. Εἰδικώτερα παρατηροῦμε τὰ ἑξῆς:

(Α) Βατοπεδινὸ Γνωμολόγιο: Ὁ ρυθμὸς τοῦ *Γ* εἶναι μιξομικρογράμματος· ἐπικρατεῖ δηλαδὴ ὁ μικρογράμματος ρυθμός, ἀλλὰ παρεμβάλ-

λονται καὶ χαρακτῆρες μεγαλογράμματου ρυθμοῦ, ὅπως τοῦ Ἄλφα, τοῦ Δέλτα, τοῦ Ἦτα (τὸ μικρογράμματο Ἦτα εἶναι ἀσύνηθες· στὰ φφ.110α-111β ἡ ἀναλογία μεγαλογραμμάτων πρὸς μικρογράμματα Ἦτα εἶναι 14:132, δηλ. τὸ ποσοστὸ τοῦ μικρογράμματου τύπου εἶναι 10,6%), τοῦ Λάβδα, τοῦ Νῦ. Ἡ γραφή(5), ὄχι ἀπολύτως κάθετη ἀλλὰ μὲ ἐλαφρὰ κλίση πρὸς τὰ δεξιὰ (αὐτὸ κυρίως ἰσχύει γιὰ τὸ μικρογράμματο Λάβδα, πάντοτε, καὶ τὸ μικρογράμματο Νῦ, ἐνίοτε), εἶναι εὐανάγνωστη, μεγάλης συμμετρίας, εὐλύγιστη· ἀτελέστατος εἶναι ὁ χωρισμὸς λέξεων, ἐνῶ πολυάριθμα εἶναι τὰ συμπλέγματα καὶ οἱ συνδυασμοὶ γραμμάτων. Τὰ πνεύματα εἶναι ὀρθογώνια, οἱ τόνοι μικροί, ἀκόμη καὶ οἱ περισπωμένες – ἐλάχιστα ἐπιμηκυνόμενες. Τὸ Ἄλφα, ὡς μικρογράμματο, γράφεται μὲ μιὰ μόνο κίνηση τῆς γραφίδος καὶ ἑνώνεται μὲ τὸ ἑπόμενο γράμμα· ὅταν ὅμως δὲν συνάπτεται πρὸς τὰ ἑπόμενα, ἡ τελευταία κεραία, γυρισμένη πρὸς τὰ ἐπάνω, ἀνέρχεται ἕως τὸ ὕψος τῆς χαρακώσεως· ὁ μεγαλογράμματος τύπος εἶναι σπάνιος, συναντᾶται δὲ κυρίως σὲ τέλος στίχου. Τὸ Βῆτα πάντοτε εἶναι μικρογράμματο, ἐκτὸς ἐὰν βρίσκεται σὲ τίτλους τῶν ἐπιμέρους κεφαλαίων τοῦ κειμένου. Τὸ Γάμμα, σπανίως μεγαλογράμματο, κατὰ κανόνα μικρογράμματο, ἐμφανίζει ἀξιοσημείωτη στρογγυλότητα στὶς κεραῖες του (ἀνάπτυξη τῆς κάτω κεραίας τοῦ μεγαλογράμματου ρυθμοῦ). Τὸ Δέλτα, κατὰ κανόνα μικρογράμματο, μὲ ἀνεπτυγμένη τὴν κεραία του στὴν κορυφή, πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἀριστερά, σὲ τόξο, ὥστε κατερχόμενο ἕως τὴν βάση νὰ συνδέεται μὲ τὸ ἑπόμενο γράμμα. Τὸ Ἒψιλον, στὸν μικρογράμματο τύπο του, ὑψώνει τὸ ἄνω τόξο του ὑπεράνω τῆς χαρακώσεως ἐνῶ τὸ κάτω τόξο ἑνώνεται μὲ τὴν μεσαία κεραία καὶ συνεχίζεται πρὸς τὰ δεξιὰ γιὰ νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸ ἑπόμενο γράμμα· συνήθως συμπλέκεται μὲ τὸ Σῖγμα, ὁπότε μοιάζει μὲ μικρόσχημο Πῖ (βλ. παρακάτω), διακρίνεται ὅμως ἀπὸ αὐτὸ χάρη στὸ ἄνω τόξο του ποὺ ὑπερβαίνει τὴν χαράκωση· ἄλλοτε πάλι συμπλέκεται μὲ τὸ Ἰῶτα, στὴν γνωστὴ μορφὴ τοῦ ΕΙ· παράλληλα συναντοῦμε καὶ τὸν μεγαλογράμματο τύπο τοῦ Ἒψιλον. Τὸ Ζῆτα τὶς περισσότερες φορὲς ἔχει τὴν στρογγυλευμένη μορφὴ τοῦ τρία. Τὸ Ἦτα ἄλλοτε εἶναι

5 Πβ. H. Hunger, «Die Perlschrift, eine Stilrichtung der griechischen Buchschrift des 11. Jahrhunderts», *Studien zur griechischen Paläographie*, Wien, 1954 σελ. 22-32 (ἀνατύπωση στὸ βιβλίο: *Byzantinistische Grundlagenforschung*, Gesammelte Aufsaetze, I, Variorum Reprints, London, 1973).

μεγαλογράμματο καὶ ἄλλοτε μικρογράμματο, μὲ τὴν δεύτερη κεραία του ἀποστρογγυλωμένη ποὺ προχωρεῖ σὲ κυματοειδῆ γραμμή. Τὸ Θῆτα ἐμφανίζεται κυρίως ὡς κεφαλαιόσχημο. Τὸ Ἰῶτα μερικὲς φορὲς ξεπερνᾶ τὴν χαράκωση πρὸς τὰ ἐπάνω, κατὰ κανόνα δὲ παρουσιάζει μικρὲς στρογγυλωμένες προσφύσεις (κόμβους) στὰ ἄκρα, ποὺ «μετριάζουν τὴν ἐντύπωση τῆς αὐστηρᾶς ἴσιας γραμμῆς»(6). Τὸ Κάππα προτιμᾶ τὸν μικρογράμματο τύπο μὲ τὴν κάθετη κεραία ἐπιμηκυσμένη πρὸς τὰ ἐπάνω. Στὸ Λάβδα ἡ μεγαλύτερη κεραία τοῦ μεγαλόσχημου τύπου προχωρεῖ πρὸς τὰ ἐπάνω ἀριστερά, σχηματίζει μικρὸ τόξο ποὺ ἀπολήγει σὲ στρογγυλωμένη πρόσφυση· στὸν μικρογράμματο τύπο ἡ δεξιὰ κεραία ἔχει ἐπιβραχυνθῆ σημαντικὰ καὶ ξεκινώντας ἀπὸ τὸ μέσο περίπου τῆς ἀριστερῆς κεραίας συνεχίζεται πρὸς τὰ δεξιὰ γιὰ νὰ ἑνωθῆ μὲ τὸ ἑπόμενο γράμμα. Τὸ Μῦ, μεγαλόσχημο ἢ ὄχι, δείχνει τὴν τάση του πρὸς στρογγύλωση. Τὸ Νῦ, ὡς μικρογράμματο, ἐμφανίζει τὶς δύο, πρὸς τὰ δεξιά, κεραῖες τοῦ μεγαλογράμματου τύπου συνδεδεμένες σὲ τόξο μὲ ζωηρὴ στρογγύλωση. Τὸ Ξῦ παρουσιάζει στρογγύλη ἀλλὰ καὶ ὀξυγώνια μορφή. Στὸ Ὄμικρον παρατηροῦμε ἕναν μικρὸ κύκλο, συστατικὸ στοιχεῖο ἄλλων γραμμάτων (τοῦ Ἄλφα, τοῦ Ἔψιλον, τοῦ Πῖ, τοῦ Σῖγμα καὶ τοῦ Ὦμέγα). Στὸ Πῖ κυριαρχεῖ ὁ μικρόσχημος τύπος: οἱ δύο κάθετες κεραῖες τοῦ μεγαλόσχημου ρυθμοῦ κλείνουν ἐδῶ σὲ σχῆμα ὠοειδὲς καὶ ἐπιστεγάζονται ἀπὸ τὴν ὁριζόντια κεραία. Τὸ Ρῶ μὲ ἐλαφρὴ πρὸς τὰ δεξιὰ κλίση εἴτε γράφεται μόνο εἴτε συνδέεται μὲ τὸ προηγούμενο γράμμα – σπανίως ὅμως μὲ τὸ ἑπόμενο. Τὸ Σῖγμα πάντοτε σχεδὸν εἶναι μικρόσχημο, σπανίως μεγαλόσχημο: τὸ κάτω τόξο τοῦ ἡμισεληνόσχημου C τῆς μεγαλογράμματης γραφῆς κλείνεται ἐδῶ, καὶ τὸ ἐπάνω τόξο μετατρέπεται σὲ ὁριζόντια γραμμὴ ποὺ ἑνώνεται μὲ τὸ ἀκόλουθο γράμμα: ἐδῶ πρόκειται, προφανῶς, γιὰ Ὄμικρον μὲ μιὰ μικρὴ ὁριζόντια κεραία· συχνότατο εἶναι τὸ σύμπλεγμα τοῦ Σῖγμα μὲ τὸ Ταῦ: ἀπὸ τὸ Σῖγμα ὑπάρχει τὸ Ὄμικρον, ἀπὸ τὸ Ταῦ ἡ κάτω κεραία, ἐνῶ ἡ ἄνω ὁριζόντια κεραία εἶναι κοινή. Στὸ Ταῦ ἡ κάθετη κεραία εἶναι ὅπως τοῦ Ἰῶτα· στὸ κάτω ἄκρο της, ὅπως καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς ὁριζόντιας κεραίας, ὑπάρχουν οἱ γνωστὲς ἀπὸ τὸ Ἰῶτα προσφύσεις· ἐνίοτε σὲ σύμπλεγμα δύο

6 "Iota... zeigt... zumeist oben und kleine runde Ansätze, die den Eindruck des starren, geraden Striches mildern", Hunger, *op. cit.* σελ. 24-25.

Ταῦ, τὸ δεύτερο ἐκτείνεται σὲ ὕψος ὑπερβαίνοντας τὴν χαράκωση. Τὸ Ὕψιλον παρουσιάζεται στρογγυλόσχημο ὁμοιο μὲ διατομὴ λεκάνης, ἀλλὰ καὶ ἀβαθές(7). Τὸ Φῖ σχηματίζει μικρὸ βρόχο στὸ ἄνω μέρος. Τὸ μικρογράμματο Ψῖ ἔχει τὴν ὄψη σταυροῦ, τοῦ ὁποίου ἡ μεσαία κεραία γράφεται ἐπάνω στὴν χαράκωση· τὸ μεγαλογράμματο παρουσιάζει τὴν ἄνω κεραία καμπτόμενη σὲ γωνιῶδες ἀμβλὺ σχῆμα, καὶ τὴν κάθετη κεραία τέμνουσα τὸ γωνιῶδες αὐτὸ σχῆμα. Τὸ Ὦμέγα δείχνει τὰ δύο ὠοειδῆ ἑνωμένα, σὰν ὁριζόντιο ξαπλωμένο ὀκτώ(8).

Ἡ ἀναλυτικὴ αὐτὴ ἔκθεση τῶν χαρακτήρων τοῦ *Γ* σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῶν ἑπόμενων πινάκων, καθὼς καὶ τὴν σύγκριση πρὸς ἄλλους κώδικες, δὲν βοηθοῦν μόνο στὸν σχηματισμὸ κατὰ τὸ δυνατὸν πληρέστερης εἰκόνας τῆς φυσιογνωμίας τοῦ *Γ*, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦν τοὺς ἀναγκαίους ὅρους γιὰ τὴν ἀκριβέστερη χρονολόγησή του. Ἀναφέραμε ἤδη, στὴν ἀρχή, ὅτι ὁ Κατάλογος τῶν Εὐστρατιάδη – Ἀρκαδίου Βατοπεδινοῦ τοποθετεῖ τὸ χφ. στὸν 12. αἰῶνα. Ὁ Skeat (πβ. *CQ* 9 (1959) σελ. 134 ὑποσημ. 1) βασιζόμενος στὸν τετράγωνο τύπο τοῦ πνευματισμοῦ προτιμᾶ τὴν χρονολόγηση τοῦ *Γ* στὶς ἀρχὲς τοῦ 12. αἰῶνα, ἐνῶ ὁ Tuilier, χωρὶς ἐπαρκῆ αἰτιολογία, προτιμᾶ τὸ τέλος τοῦ ἴδιου αἰῶνα: «En tout état de cause, γράφει (*Recherches critiques* κτλ. σελ. 150 σημ.2), l' Athous Vatopedinus 36 n' est probablement pas antérieur à 1160-1170». Δὲν συμμερίζομαι αὐτὲς τὶς ἐπιφυλάξεις: τουναντίον ὑποστηρίζω ὅτι ἀπὸ τὴν φυσιογνωμία τοῦ χφ., ὅπως ἀποτυπώθηκε προηγουμένως, καὶ ἀπὸ τὴν σύγκρισή του μὲ ἄλλα χειρόγραφα, ὅπως π.χ. μὲ τὸν Λαυρεντιανὸ κώδ. Plut. 7.24, τοῦ ἔτους 1062(9) – κώδικα τοῦ ὁποίου μάλιστα ἡ χαράκωση εἶναι παρόμοια μὲ τὴν χαράκωση τοῦ *Γ* –, καὶ μὲ τοὺς πολύτιμους πίνακες βραχυγραφιῶν τοῦ Zereteli (*De Compendiis Scripturae Codicum Graecorum praecipue Petropolitanorum et Mosquensium Anni Nota instructorum*,

---

7 Πβ. Hunger, *op. cit.* σελ. 26.

8 Hunger, *op. cit.* σελ. 25: "Omega... erscheint mit Vorliebe in der Form eines liegenden Achters".

9 Βλ. K.-S. Lake, *Dated Greek Minuscule Manuscripts to the Year 1200*, vol. x, *Manuscripts in Florence, Athens, Grotta ferrata and the Meteora*, Boston, 1939, Πίνακες 701, 702· πβ. Hunger, *op. cit.* σελ. 28. Ἀξίζει ἐπίσης νὰ συγκριθῇ ὁ *Γ* μὲ τὸν Πατμιακὸ κώδικα 192 τοῦ ἔτους 1082: βλ. Ath. Komines, *Facsimiles of Dated Patmian Codices*, Athens 1970, Πίν. 12.

Petropoli [1]1896, [2]1904, passim) ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι οἱ προταθεῖσες χρονολογήσεις εἶναι ὁπωσδήποτε χαμηλὲς καὶ ὅτι ὁ *Γ* θὰ ἔπρεπε νὰ τοποθετηθῇ ἀρκετὰ ὑψηλότερα, τουλάχιστον στὰ μέσα τοῦ 11. αἰῶνα. Ἂν ἀληθεύῃ αὐτὴ ἡ χρονολόγηση, τότε ὁ *Γ* θὰ πρέπει νὰ θεωρῆται, μετὰ τὸν L (καὶ τὸν δίδυμό του *Λ*=Leid. Bibl. Publ. Gr. 60 A) ὁ ἀρχαιότερος σωζόμενος κώδικας τοῦ Σοφοκλέους.

(Β) Βενετικὸ Γνωμολόγιο: Καὶ τοῦ Γνωμολογίου αὐτοῦ ὁ ρυθμὸς εἶναι μιξομικρογράμματος. Πρόκειται πάντως γιὰ κώδικα μὲ ἀρχαΐζον ὕφος, ὅπου ὁ βιβλιογράφος μιμεῖται τὴν γραφὴ τοῦ *Γ*, προδίδεται ὅμως ἀπὸ τὶς ἐπιμηκύνσεις τῶν κεραιῶν τῶν χαρακτήρων πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ κάτω (ὅπως π.χ. τῆς κεραίας τοῦ κεφαλαιογράμματου Ἄλφα πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀριστερά, τῆς κάτω κεραίας τοῦ συμπλέγματος ΕΙ, τῆς κάθετης κεραίας τοῦ Ταῦ μὲ ἰσχυρό, ταυτόχρονα, κυματισμὸ τῆς ὁριζόντιας κεραίας, τῆς κάθετης κεραίας τοῦ Φῖ), ἀπὸ τὴν διόγκωση τοῦ Ὄμικρον, τοῦ Σῖγμα καὶ τοῦ Ὠμέγα, ἀπὸ τὸν ἐπιμελέστερο χωρισμὸ τῶν λέξεων, ἀπὸ τὴν στρογγύλωση τῶν πνευμάτων, ἀπὸ τὴν ἐπιμήκυνση τῶν τόνων, ἀπὸ τὴν συχνότερη χρήση τοῦ προσγεγραμμένου Ἰῶτα (ἐνῶ δηλ., κατὰ κανόνα, τὸ Ἰῶτα αὐτὸ ἀπουσιάζει ἀπὸ τοὺς *Γγ* – πβ. κριτ. ὑπόμν. στὸν *Αἴ.* 128, 362, 473, 555, 582, 761, 965, κλπ. – συναντᾶται ὅμως ἐνίοτε – π.χ. *Αἴ.* 1079 *ὦι* – , συχνότερα ὅμως στὸν *γ* – πβ. κριτ. ὑπόμν. στὸν *Αἴ.* 1125, 1366, *Οἰδ. Τ.* 381), κλπ. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ὑποδεικνύουν χρονολόγηση τοῦ *γ* πρὸς τὸ τέλος τοῦ 12. αἰῶνα ἢ τὶς ἀρχὲς τοῦ 13. αἰῶνα. Τὴν χρονολόγηση αὐτὴ πρῶτος ὑπεστήριξε ὁ Schenkl([10]) καὶ ἀργότερα οἱ Skeat καὶ Maas([11]): ἡ χρονολόγηση τοῦ Longman μεταξὺ τοῦ 13. καὶ τοῦ 14. αἰῶνα([12]) φαίνεται ὁπωσδήποτε χαμηλή.

ΙΙ. Συσχετισμὸς τῶν *Γγ*: Ἡ στενότητα τῶν σχέσεων τῶν δύο Γνωμολογίων πιστοποιεῖται, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παλαιογραφικὲς ἐνδείξεις ποὺ ἤδη ἐπεσημάναμε, καὶ ἀπὸ πληθώρα ἄλλων στοιχείων (πβ. τὶς ἀνάλογες παρατηρήσεις τοῦ Longman γιὰ τὸ Εὐριπίδειο τμῆμα τῶν *Γγ*, στὸ *CQ* 9 (1959) σελ. 131ἑξξ.):

---

10 "Codex ille scriptus est si quid video aut saeculo xii exeunte aut ineunte xiii", *Wiener Studien* xi (1889) σελ. 309.

11 Πβ. *CQ* 9 (1959) σελ. 134, ὑποσημ. 1.

12 *Ibid.* σελ. 134.

(Α) Ἀνθολογοῦνται οἱ ἴδιοι ἀκριβῶς στίχοι μὲ τὴν ἴδια ἀκριβῶς σειρὰ καὶ πληρότητα: ἔτσι στὸν *Αἴ.* 1420 παραλείπεται τὸ *δ τι πράξει*, στὴν *Ἠλ.* 95 τὸ *ὃν κατὰ μὲν βάρβαρον* κλπ., στὴν *Ἠλ.* 1085 τὸ *ὦ παῖ παῖ*, στὴν *Ἠλ.* 1505 τὸ *δ'* μετὰ τὸ *χρῆν*.

(Β) Ὅπως εἶναι ἐμφανὲς ἀπὸ τὸ ἐκτενὲς κριτικὸ ὑπόμνημα ποὺ ἔχουμε παραθέσει, στοὺς *Γγ* ἀναγινώσκονται γραφὲς μοναδικὲς σὲ ὁλόκληρη τὴν ἄμεση καὶ ἔμμεση παράδοση τοῦ Σοφοκλέους: *Αἴ.* 154 *τῶν μέν*, 486 *ζυγόν*, 1322 *ὄντως* καὶ *ἔγωγ' ἄν*, 1361 *σκληρὰν δ'· Ἠλ.* 141 *στενάχουσαι*, 282 *ἔγωγ'*, 330 *οὐκ ἐν*, 393 *οὐ θυμὸσ*, 398 *καλόσ*, 625 *τά* (sine *δ'*), 770 *οὐδέν*, 918 *γυμνόσ*, 945 *γε*, 1054 *πολλῆσ δ'*, 1084 *νώνυμον*, 1506 *ὅστισ πέραν τι τῶν νόμων πράσσειν θέλοι· Οἰδ. Τ.* 439 *κἀσφαλῆ*. Ἀπὸ αὐτές, οἱ γραφὲς *Αἴ.* 1322 *ἔγωγ' ἄν*, *Ἠλ.* 141, 393, 625, 1054 εἶναι ἀπαράδεκτες γιὰ προφανεῖς μετρικούς, συντακτικοὺς ἢ νοηματικοὺς λόγους. Ὅσο γιὰ τὶς λοιπές, ἂν δὲν μπορῇ νὰ ἔχουν ὅλες τὴν θέση τους στὸ ποιητικὸ κείμενο, δικαιοῦνται τουλάχιστον μιὰν θέση στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα. Εἰδικώτερα, οἱ γραφὲς *Αἴ.* 486 *ζυγόν*, *Ἠλ.* 1084 *νώνυμον* καὶ 1506 παρουσιάζουν σημαντικὸ ἐνδιαφέρον (βλ. τὸ κριτ. ὑπόμν. στὰ σημεῖα αὐτά): ἡ πρώτη, *ζυγόν*, ταυτίζεται μὲ τὸν L^{ac}, ὅπου τὸ *ζυγ* ἀποξύεται καὶ διορθώνεται σὲ *κακ* ἀπὸ τὸν πρῶτο γραφέα τοῦ κώδικα (τὴν γραφὴ *κακόν* ἔχουν ὅλα τὰ γνωστὰ χφφ. τοῦ Σοφοκλέους)· ὁ Schenkl ὑποστηρίζει (*op. cit.* σελ. 312 ὑποσημ. 2) ὅτι ἐδῶ ὁ βιβλιογράφος ἀνεκάλεσε ὁπωσδήποτε στὴν μνήμη του τὸν στίχο 944 τοῦ *Αἴαντος*, *πρὸς οἷα δουλείασ ζυγὰ χωροῦμεν*, ἡ παράλληλη ὅμως διατύπωση τοῦ ἀποσπ. 591, 5-6 Radt (=ἀπόσπ. 532 N^2) ἀπὸ τὸν *Τηρέα* (*τοὺσ δὲ δουλείασ ζυγὸν ἔσχεν ἀνάγκασ*) ὑποδεικνύει ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ἀποτελῇ ἡ γραφὴ *ζυγόν* τὴν αὐθεντικὴ γραφή, ὡς lectio difficilior παρὰ τὸ *κακόν*. Ἡ δεύτερη γραφή, *νώνυμον*, μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν D^{ac}, τὸν κώδικα δηλ. Neapol. II F 9, τῶν ἀρχῶν τοῦ 14. αἰ., ποὺ ἀνήκει στὴν ἐκδοτικὴ παραγωγὴ τοῦ Μοσχοπούλου καὶ τοῦ Πλανούδη(13)· ἡ προτίμηση τοῦ *νώνυμον* ἢ *νώνυμοσ* τῶν ἄλλων χφφ. ἔναντι τοῦ *νώνυμνοσ* L^{ac} ὑπαγορεύεται, βέβαια, ἀπὸ μετρικοὺς λόγους (γιὰ τὴν ἀντιστοιχία τοῦ χοριάμβου στὸν 1084 πρὸς τὸν 1092 τῆς ἀντιστροφῆς)· ὡς γιὰ

13 Turyn, *Studies in the Manuscript Tradition of the Tragedies of Sophocles*, 1952, σελ.17, 28, καὶ "The Sophocles Recension of Manuel Moschopulus", *Trans. Proc. Amer. Philol. Assn.* 80 (1949) σελ. 114ἑξξ.

τὴν προτίμηση τῶν θεωρητικὰ ἰσοδύναμων *νώνυμον/νώνυμος*, ἀποτελεῖ ζήτημα ὑφολογικῆς εὐαισθησίας τοῦ κρίνοντος. Ἡ τρίτη, τέλος, γραφή, *Ἠλ.* 1506, θὰ μᾶς ἀπασχολήση στὰ ἑπόμενα (βλ. μέρος III).

(Γ) Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὶς ἀξιόλογες ἢ μὴ γραφὲς ποὺ ἀναφέραμε, τὰ δύο Γνωμολόγια παρουσιάζουν πολυάριθμα συνδετικὰ σφάλματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ἀκόλουθα: *Αἴ.* 260 *ἐσλεῦσιν*, 262 *ὁδύνασ*, 480 *χρῇ*, 523 *δαπορεῖ*, 581 *θάσσον*, 680 *ἔσται*, 681 *ὑπορχῶν*, *Ἠλ.* 141 *στενάχουσαι*, 688 *παυρᾶσι*, 1006 *βάζιν*, *καλιν*, *δυσκεῶσ*, κλπ.

(Δ) Παρόλον ὅτι εἶναι ἐμφανὴς στοὺς *Γγ* ἡ τάση νὰ γράφεται σὲ κεφαλαιογράμματο ρυθμὸ καὶ νὰ ἐρυθρογραφῆται τὸ ἀρχικὸ γράμμα κάθε (μονόστιχου, δίστιχου ἢ πολύστιχου) ἀποσπάσματος, ἐντούτοις παρατηροῦνται παραβάσεις τῆς τάσεως αὐτῆς, κοινὲς καὶ στὰ δύο Γνωμολόγια: ἔτσι, στὸν *Αἴ.* 127 τὸ *Τοιαῦτα* γράφεται μὲ κεφαλαῖο Ταῦ, ἐνῶ θὰ ἀνέμενε κανεὶς Ταῦ μικρογράμματο (πβ. *Αἴ.* 1250 *Ἀλλ' εἰρκτέον*)· ἀντίθετα, στὸν *Αἴ.* 520, ὅπου ἀρχίζει νέο ἀπόσπασμα, θὰ ἀνέμενε κανεὶς *Ἀλλ' ἴσχε* μὲ Ἄλφα κεφαλαιόσχημο καὶ ὄχι μικρόσχημο, ὅπως εἶναι πραγματικὰ (πβ. ἐπίσης *Αἴ.* 581 *πύκαζε*, 678 *ἐγὼ*, 964 *οἱ γὰρ*, 1119 *τὰ σκληρὰ*, 1266 *φεῦ*, 1322 *ὄντωσ*, 1357 *νικᾶ*, 1361 *σκληρὰν*, 1366 *ἦ*, 1418 *ἦ*, κλπ.).

(Ε) Λέξεις ποὺ συνήθως συντομογραφοῦνται (*πρ*, *ἄνοσ*, *θσ*, *ἀνωπειοσ*) παρουσιάζονται πανομοιότυπες στοὺς *Γγ*, ἄλλοτε δηλαδὴ μὲ τὸν βραχυγραφικό τους τύπο καὶ ἄλλοτε ἀναλελυμένες: δηλαδὴ ὄχι μόνο *θεοῦ* (*Αἴ.* 86), *θεοὺσ* (*Αἴ.* 128), *θεὸσ* Γ: *θε̊* γ (*Ἠλ.* 179), *πατρόσ* Γ: *πατρ̊* γ (*Ἠλ.* 283), ἀλλὰ καὶ *ἀνωπεια* (*Αἴ.* 132), *ανοισ* (*Αἴ.* 486), *πρσ* (*Αἴ.* 550), *ἀνου* (*Αἴ.* 760), *ἀνον* (*Αἴ.* 761) *πρα* (*Ἠλ.* 95), *ἀνοισ* (*Ἠλ.* 1015). Ἡ σύμπτωση αὐτὴ γίνεται ἀκόμη χαρακτηριστικώτερη, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι ὁ *γ* ἔχει τὴν τάση νὰ ἀναλύη τὰ ταχυγραφικὰ σημεῖα ἢ νὰ συμπληρώνη τὶς ἐπιτετμημένες λέξεις τοῦ *Γ* (βλ. παρακάτω, Ζ).

(ΣΤ) Στοὺς *Γγ* ἀναγινώσκονται κοινὰ σφάλματα ὡς πρὸς τὴν διαίρεση λέξεων, τὸν τονισμό, τὴν σύγχυση κράσεως καὶ ἐκθλίψεως, ὅπως *Αἴ.* 155 *καταδ'*, 520 *καμοῦ* Γ: *καμοῦ γ*, 523 *δαπορεῖ*, 553 *ὅθ'οὕνεκ*, 679 *ἔχθρατέωσ*, 1084 *δέοσ τί*, 1248 *ἐξωθήσομεν*, 1266 *ταχεῖα τίσ*, 1351 *τιμᾶσ*, *Ἠλ.* 308 *πάρεστιν*, 309 *πολλὴ γ'*, 336 *δρᾶν τί*, 363 *τοὔμὲ*, 393 *θαυμᾶσαι*, 398 *μηξαβουλίασ*, 688 *χ' ὥπωσ*, 1007 *ὅτἂν*, κλπ.

(Ζ) Ὁ *γ* ἔχει τὴν τάση νὰ ἀναλύη τὰ ταχυγραφικὰ σημεῖα τοῦ *Γ* ἢ νὰ συμπληρώνη τὶς ἐπιτετμημένες λέξεις τοῦ πρωτύπου του (π.χ. *Αἴ.* 79 *ἐ-*

χθρ(οὺσ) Γ: *ἐχθροὺσ* γ, 86 *μ(ὲν)* Γ: *μὲν* γ, 125 *ὄντ(ασ)* Γ: *ὄντασ* γ, 125 *πλ(ὴν)* Γ: *πλὴν* γ, 126 *ζῶμ(εν)* Γ: *ζῶμεν* γ, κλπ.), ἀκόμη καὶ ἂν ἡ ἀνάλυση αὐτὴ παρέχη γραμματικὸ τύπο ἀνύπαρκτο (ὅπως *Ἠλ.* 307 *τοιούτ(αισ)* Γ: *τοιούταισ* γ – ὅπου, προφανῶς, ὁ *Γ* χρησιμοποιεῖ, ἀπὸ σφάλμα του, τὸ ταχυγραφικὸ σημεῖο γιὰ τὸ *αισ* ἀντὶ γιὰ τὸ ἀπαιτούμενο *οισ*), ποτὲ ὅμως δὲν παρουσιάζει μὲ ταχυγραφικὰ σημεῖα ἢ μὲ ἐπίτμηση λέξεις ποὺ ἔχουν γραφῆ στὸν *Γ* πλήρεις. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἐνισχύει τὴν ἤδη ἐκπεφρασμένη ἄποψη γιὰ προτερότητα τοῦ *Γ* ἔναντι τοῦ γ. Ἂς προστεθῆ ἀκόμη ὅτι ὁ γ ἀποφεύγει τὴν ἀνάλυση ταχυγραφικῶν σημείων τοῦ *Γ*, ὅπου αὐτὰ δὲν εἶναι εὐεξήγητα: ἔτσι στὸν *Αἴ.* 1085 ὁ *Γ* γράφει *δρῶντ̄* καὶ ἴσως ὑπονοεῖ *δρῶντ(εσ)*, ὁ γ ὅμως διατηρεῖ τὴν ἴδια ἀκριβῶς γραφὴ μὲ τὸ σημεῖο τῆς ἐκθλίψεως ὑπεράνω τοῦ *τ* χωρὶς νὰ ἀποτολμᾶ τὴν ἀνάλυση σὲ *δρῶντεσ*· στὸν *Αἴ.* 1246 ὁ γ δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν σημασία τοῦ βραχυγραφικοῦ τύπου *πό̄* (=*ποτε*) τοῦ *Γ* καὶ τὸν μεταγράφει μὲ τὸν ταυτόσημο σχεδόν, παλαιογραφικά, τύπο *τ̄ρ* ποὺ εἶναι ὅμως χωρὶς νόημα (βλ. τὸ οἰκεῖο ὑπόμνημα)· τέλος, στὴν *Ἠλ.* 919 ὁ γ διατηρεῖ τὴν βραχυγραφία τοῦ *Γ ἡμ̄* ἀμετάβλητη. Ἐνίοτε οἱ ἀναλύσεις τῶν ταχυγραφικῶν σημείων τοῦ *Γ* ἀπὸ τὸν γ εἶναι ἐσφαλμένες (πβ. *Αἴ.* 480 καὶ τὸ ἐκεῖ κριτ. ὑπόμνημα).

(Η) Ὁ γ παρουσιάζει γραφὲς τοῦ Γ^{1c} (prima manus se ipsa corrigens): πβ. *Αἴ.* 127 *ὑπέρκομπον* Γ^{1c}: *ὑπέρκομπον* γ, 554 *τὸ* Γ^{1c}: *τὸ* γ, 1247 *κατάστασῐ̄* Γ^{1c}: *κατάστασισ* γ, 1323*κακ*ά* Γ^{1c}: *κακά* γ, *Ἠλ.* 283 *τέτηκα* Γ^{1c}: *τέτηκα* γ, 283 *καπικωκύω* Γ^{1c}: *καπικωκύω* γ, 415 *Λέγ' ἀλλὰ* Γ^{1c}: *Λέγ' ἀλλὰ* γ, 916 *θάρσυν***ε* Γ^{1c}: *θάρσυνε* γ, 919 *κύροσ* Γ^{1c}: *κύροσ* γ, *Οἰδ. Τ.* 596 *ἀπ̄άζεται* Γ^{1c}: *ἀσπάζεται* γ.

(Θ) Καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐνδείξεις πιστοποιεῖται ὅτι ὁ γ ἀντέγραψε τὸν *Γ* καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Διδακτικὸς ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὁ ἀκόλουθος ἀναλυτικὸς πίνακας γραφῶν, ὅπου ὁ *Γ* διαστέλλεται ἀπὸ τὸν γ:

Αἴ. 130 μακοῦ *Γ*: μακροῦ γ
157 φθόνοσ᾽ἕρπει *Γ*: φθόνοσ ἕρπει γ
476 κατ' θανεῖν *Γ*: κατθανεῖν γ
520 καμοῦ *Γ*: κ' αμοῦ γ
553 δθ' οὕνεκ *Γ*: δθ' οὕνεκ' γ
651 ὡσ *Γ*: δσ γ
681 τὸσαῦθ' *Γ*: τοσαῦθ' γ ὠφελεῖν *Γ*: ὠφελὴν γ
1076 φόβου *Γ*: φοβοῦ γ μὴδ' *Γ*: μὴδ' γ
1125 τῷ δικαίω *Γ*: τῶι δικαίωι γ
1246 πό̄ *Γ*: τρ γ

1366 αὐτῷ *Γ*: αὐτῶι *γ*
1418 ἥ *Γ*: ἤ *γ*
Ἠλ. 28 ἔπη *Γ*: ἔπη *γ*
308 πάρεστιν *Γ*: πάρεστιν *γ*
359 οὐδεῖ *Γ*: οὐ δεῖ *γ*
617 ὀθοὔνεκα *Γ*: δθ' οὕνεκα *γ*
624 νὺν *Γ*: νῦν *γ*
1007 ὅτἀν *Γ*: ὅταν *γ*
1042 ἔνθεχ' ἡ *Γ*: ἔνθ' ἔχ' ἡ *γ*
Οἰδ. Τ. 44 συμφορασ *Γ*: συμφορᾶσ *γ*
314 ἀφὧν *Γ*: ἀφ' ὧν *γ*
381 τῷ πολυζήλω βίω *Γ*: τῶι πολυζήλωι βίωι *γ*
441 ὠνιδίζ' *Γ*: ὠνειδίζ' *γ*
546 εὕρηκ' *Γ*: εὑρηκ' *γ*

Στὸν πίνακα αὐτὸν μποροῦν νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἀκόλουθα: (I) ὁ *γ* διορθώνει ἐνίοτε ἁπλᾶ σφάλματα τοῦ *Γ*, κυριώτατα τονισμοῦ ἢ πνευματισμοῦ, ὅπως *Αἴ.* 130, 476, 553, 681 (*τοσαῦθ'*), 1076 (*μηδ'*), *Ἠλ.* 308, 617, 624 (ἐδῶ ἡ μεταβολὴ χωρὶς ἰδιαίτερη σημασία), 1007, *Οἰδ. Τ.* 44, 314, 441, 546, ἀρέσκεται δὲ στὴν προσθήκη τοῦ προσγεγραμμένου Ἰῶτα (ὅπως *Αἴ.* 1125, 1366 καὶ *Οἰδ. Τ.* 381). Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀρθογραφικὲς αὐτὲς βελτιώσεις εἶναι ὁπωσδήποτε ἐντελῶς στοιχειώδεις καὶ ἑπομένως δὲν συνιστοῦν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις ὅτι ὁ *γ* εἶναι ἀνεξάρτητος τοῦ *Γ*. Ἂς σημειωθῇ μάλιστα ὅτι ὁ ἐσφαλμένος πνευματισμὸς τοῦ *Γ* παραδίδεται καὶ στὸν *γ*, ὅπως *Αἴ.* 262 *ὁδύνασ*, 475 *ἡμαρ*, 649 *ὅρκοσ*, *Ἠλ.* 27 *ἵστησιν*, κλπ. Ἀντιθέτως, (II) παρατηροῦνται στὸν *γ* «προχωρητικὰ σφάλματα» ποὺ μόνον ἂν προϋποθέσουμε τὶς ἀντίστοιχες γραφὲς τοῦ *Γ* μποροῦν νὰ ἐξηγηθοῦν, ὅπως *Αἴ.* 157, 520, 651, 681 (*ὠφελὴν*), 1076 (*φοβοῦ*), 1246 (πβ. παραπάνω, Z), 1418, *Ἠλ.* 28, 359 καὶ 1042 (στὶς δύο τελευταῖες περιπτώσεις, παρανάγνωση τοῦ *Γ*).

Ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ αὐτὴ ἔκθεση προκύπτει ἀβίαστα, φρονοῦμε, τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ χρονολογικὰ νεώτερος τοῦ *Γ* κώδικας *γ* (ὑπὸ τὴν αἵρεση ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ δίδυμους κώδικες, βλ. ἀμέσως παρακάτω) ἀποτελεῖ ἀντίγραφο τοῦ πρώτου καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Στὸ ἴδιο συμπέρασμα ὁδηγοῦν καὶ οἱ ἀνάλογες ἐνδείξεις ποὺ ὑπάρχουν στὸ Εὐριπίδειο τμῆμα τῶν δύο Γνωμολογίων (βλ. Longman, *op. cit.* σελ. 132). Γιὰ τὴν διασφάλιση δμως τοῦ συμπεράσματος αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ περίπτωση νὰ ἀποτελοῦν οἱ *Γγ* δίδυμους κώδικες, νὰ προέρχωνται δηλαδὴ (ἀνεξάρτητα ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο) ἀπὸ κοινὸ πρότυπο. Πειστικὴ ἀπό-

δειξη γι' αὐτὸ παρέχεται στὸ Εὐριπίδειο τμῆμα τῶν χφφ., ὅπου ὁ *γ*, ἀπὸ τοὺς στίχους 697-698 τῆς *Ἀνδρομάχης*,

> ὅσ εἶσ μετ' *ἄλλων μυρίων πάλλων δόρυ*
> *οὐδὲν πλέον δρῶν* ἐνὸσ ἔχει πλείω λόγον,

παραλείπει τὸ ὑπογραμμισμένο τμῆμα (*τ' ἄλλων.... δρῶν*) καὶ τὸ προσθέτει κατόπιν στὸ κράσπεδο τῆς σελίδας: τὸ τμῆμα αὐτὸ ὅμως καταλαμβάνει μιὰν πλήρη γραμμὴ χειρογράφου στὸ φ. 127*b* τοῦ *Γ* (βλ. Πίνακες A,B). Ἐὰν ὑποθέσουμε ὅτι ὁ *γ* ὑπέπεσε σ' αὐτὴν τὴν παράλειψη ὄχι κατὰ τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ *Γ* ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ κοινοῦ προτύπου τῶν *Γγ*, τότε εἶναι ἀνάγκη νὰ δεχθοῦμε ὅτι, σ' αὐτὴν τουλάχιστον τὴν περίπτωση, ὁ *Γ* διατηρεῖ τὴν στιχικὴ διάταξη τοῦ προτύπου του. «Such correspondence of lineation», γράφει ὁ Longman (*op. cit.* σελ. 132 ὑποσημ. 7), «does occur: we find, for example, in g (= γ) manuscript lines which correspond exactly with those of G (= Γ),not only in places where both manuscripts have begun an excerpt with a new line (e.g. Orest. 1-2 Οὐκ ἔστιν... οὐδὲ πάθοσ οὐδὲ), but also in places where the manuscript line begins with half a word (e.g. Orest. 450-1: ξίασ καὶ μὴ..... ἔχε, and Orest. 1156-7: ραννὶσ ἀλόγιστον.... ἀντάλλαγμα)([14]). *But that g should happen to omit a line in just one such place where G and its exemplar correspond would be a remarkable coincidence*» (ὑπογραμμίζω ἐγώ).

III. Ἡ θέση τῶν *Γγ* μεταξὺ τῆς παραδόσεως: Τὸ πρόβλημα ἀπησχόλησε τὸν Schenkl στὸ μελέτημα ποὺ ἤδη ἔχουμε μνημονεύσει (*Wiener Studien*, xi, 1889, σελ. 313-314): «Ex hac tabula (ἐννοεῖ τὸν πίνακα γραφῶν τοῦ Σοφοκλείου τμήματος τοῦ *γ*) intelligitur codicem, quem adhibuit grammaticus, cognationis quodam vinculo coniunctum

---

14 Ἀντίστοιχα παραδείγματα ἀπὸ τὸ Σοφόκλειο τμῆμα τῶν *Γγ*: (α) καὶ οἱ δύο κώδδ. ἀρχίζουν ἕνα ἀπόσπασμα μὲ καινούργια γραμμὴ χφ. (π.χ. *Ἠλ.* 23-24 *ὦ φίλτατ'... σημεῖα*)· (β) καὶ στοὺς δύο κώδδ. ἡ γραμμὴ ἀρχίζει μὲ λέξη ἀκέφαλη (π.χ. *Ἠλ.* 618-620 *κότα... ἔργ' ἐ* – *Ἠλ.* 620-621 *ξαναγκάζει... αἰσχρά* – *Ἠλ.* 1298-1299 *στητη... εὐτυχήσωμεν*). Προσθέτουμε ἐδῶ τὴν περίπτωση ὅπου καὶ οἱ δύο κώδδ. ἀρχίζουν μὲ ὁλόκληρη λέξη (π.χ. *Αἴ.* 760-761 *μάντισ.... ἄνθρωπον* – *Ἠλ.* 621-624 *πραγματ' ἐκδιδάσκεται. σύ τοι... ἐγὼ* – *Οἰδ. Τ.* 22-23 *πόλισ... κανα*).

fuisse cum Pal. 40 et Flor. abb. Γ. memorabile autem est id quod El. 1506 eandem quam Nicephorus Basilaces prog. 6 (Rhet. gr. ed. Walz I 461) lectionem praebet, nisi quod hic πέρα et θέλει scripsit. sane ex communi fonte hunc et illum eam scripturam hausisse suspicari licet. sed nihil puto impedit, quominus statuamus Nicephorum ipsum hoc gnomologio usum esse. quod si verum est, de tempore, quo id compositum est iam certius nobis praesto est indicium». Αὐτὰ ποὺ σημειώνει ὁ Schenkl γιὰ τὸν *γ* προφανῶς θὰ πρέπει νὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν *Γ*. Τά μνημονευόμενα, ἐξάλλου, δύο χειρόγραφα, ὁ Pal. 40 καὶ ὁ Flor. abb. Γ, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τοὺς κώδικες P καὶ G τοῦ Turyn (βλ. *Traditio*, 2 (1944) σελ. 19 καὶ 17, καὶ *Studies in the Manuscript Tradition of the Tragedies of Sophocles*, 1952, σελ. 158 καὶ 103, 110ἑξ.). Ἀλλὰ οἱ μεμονωμένες ἐνδείξεις ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβάσισε ὁ Schenkl τὸ πόρισμά του πιστοποιοῦν ἀτελῆ γνώση τῆς χφ. παραδόσεως τοῦ Σοφοκλέους· ἂν καταφύγη κανεὶς στὸ κριτικὸ ὑπόμνημα τῶν σελ. 313 ἑξξ., μπορεῖ νὰ διαπιστώση π.χ. ὅτι τὸ *Αἴ.* 127 *ὑπέρκομπον* δὲν μαρτυρεῖται μόνον, ὅπως ἐνόμιζε ὁ Schenkl, ἀπὸ τὸν P, οὔτε τὸ *Αἴ.* 1357 *ἡ ἀρετὴ* μόνον ἀπὸ τοὺς GP, οὔτε τὸ *Ἠλ.* 309 *πολλή γ'* μόνον ἀπὸ τὸν P, οὔτε τὸ *Ἠλ.* 364 *λαχεῖν* μόνον ἀπὸ τοὺς L^2 P, οὔτε τὸ *Οἰδ. Τ.* 380 *τυραννίσ* μόνον ἀπὸ τὸν P, κτλ. Ἀντιθέτως, ὑπάρχουν πολλὲς γραφὲς τῶν P καὶ G (βλ. στοὺς στίχους *Αἴ.* 260, 521, 682, 683, 761, 965, 1074, 1084, 1125, 1253, κλπ.) ποὺ ἀποκλείουν στενότερο δεσμὸ μεταξὺ τῶν δύο Γνωμολογίων, ἀφενός, καὶ τῶν PG, ἀφετέρου. Τὸ πρόβλημα, βέβαια, εἶναι γενικώτερο: εἶναι δυνατὸ νὰ συνταχθῆ στέμμα τῶν κωδίκων τοῦ ποιητικοῦ κειμένου τοῦ Σοφοκλέους;([15]) Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ ἐξετάσουμε τὴν μακρὰ ἱστορία τοῦ ζητήματος. Περιοριζόμαστε στὶς δύο κυριώτερες σχετικὲς ἔρευνες, τοῦ Turyn, *Studies* κλπ. καὶ τοῦ Dawe, *Studies on the Text of Sophocles*, I (1973). Σύμφωνα μὲ τὸν Turyn, ὑφίστανται πράγματι ὁμάδες χφφ. ποὺ συνδέονται μεταξύ τους, ἐνῶ κατὰ τὸν Dawe ὁποιαδήποτε ἀπόπειρα πρὸς σύσταση στέμματος εἶναι ἀσύστατη καὶ ἀνέφικτη, ἐκτὸς μόνον ἀπὸ τὸν ἀποδεδειγμένο καὶ ἀναντίρρητο δεσμὸ τῶν LA. Φαίνεται ὅτι καὶ στὸν

15 Τὸ πρόβλημα, προκειμένου γιὰ τὸ κείμενο τῶν σχολίων τοῦ Σοφοκλέους, ἐρεύνησα στὴν διατριβή μου *Τὰ ἀρχαῖα σχόλια εἰς Αἴαντα τοῦ Σοφοκλέους*, Κριτικὴ ἔκδοσις, Ἐν Ἀθήναις 1977, σελ. 41*-63*. Ἐκεῖ ὑπεστήριξα ὅτι, παρὰ τὴν ἀσάφεια καὶ σύγχυση τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν χειρογράφων, ὑφίστανται ἰσχυρὲς ἐνδείξεις ποὺ ὑποδεικνύουν ὡρισμένες εὐκρινεῖς γενικὲς γραμμὲς τῆς παραδόσεως τῶν σχολίων.

Σοφοκλῆ, ὅπως καὶ στὸν Αἰσχύλο, θὰ πρέπει κανεὶς νὰ δεχθῆ τὴν ὕπαρξη *μιᾶς κύριας πηγῆς*, ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθαν ὅλα τὰ γνωστὰ χφφ., ὑπὸ τὴν βασικὴ ὅμως αἵρεση ὅτι *ἡ πηγὴ αὐτὴ δὲν ὑπῆρξε καὶ ἡ μοναδική*. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα αὐτό, καὶ ἐφόσον ληφθοῦν ὑπόψη τὸ κριτικὸ ὑπόμνημα καὶ οἱ παρατηρήσεις τῶν σελ. 38ἑξξ., μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ *Γγ* πρόσκεινται μὲν κυριώτατα πρὸς τὸν L, ταυτοχρόνως ὅμως ἀρύονται γραφὲς ἀπὸ πρότυπο ἄγνωστο στὴν ὑπόλοιπη παράδοση τοῦ ποιητοῦ.

Ὡς πρὸς τὸν διαπρεπῆ Βυζαντινὸ λόγιο τοῦ 12. αἰῶνα Νικηφόρο Βασιλάκη, εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐδίδαξε στὴν *Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία* τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὑπῆρχαν πλούσιες βιβλιοθῆκες μὲ ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας ἄφθονα(16). Εἶναι ἐπομένως εὔλογο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὑπῆρξε κοινὴ πηγὴ τοῦ προτύπου τοῦ *Γ* καὶ τοῦ παραθέματος τοῦ Βασιλάκη ἢ ὅτι ὁ Βασιλάκης ἐχρησιμοποίησε τὸν ἴδιο τὸν *Γ*.

16 Πβ. R. Browning "The Patriarchal School at Constantinople in the twelfth century" *Byzantion* 32 (1962) σελ. 181-184, A. Garzya "Intorno al Prologo di Niceforo Basilace" *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 18 (1969) σελ. 57-71, Κ. Α. Μανάφη, *Αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βιβλιοθῆκαι Αὐτοκρατορικαὶ καὶ Πατριαρχικαί*, Ἐν Ἀθήναις 1972 σελ. 152ἑξξ., U. Criscuolo "Chiesa e insegnamento a Bizanzio nel XII secolo: sul problema della cosiddetta 'Accademia Patriarchale'", *Siculorum Gymnasium* n.s. 28 (1975) σελ. 380-383.